

LOUIS DE NAEYER

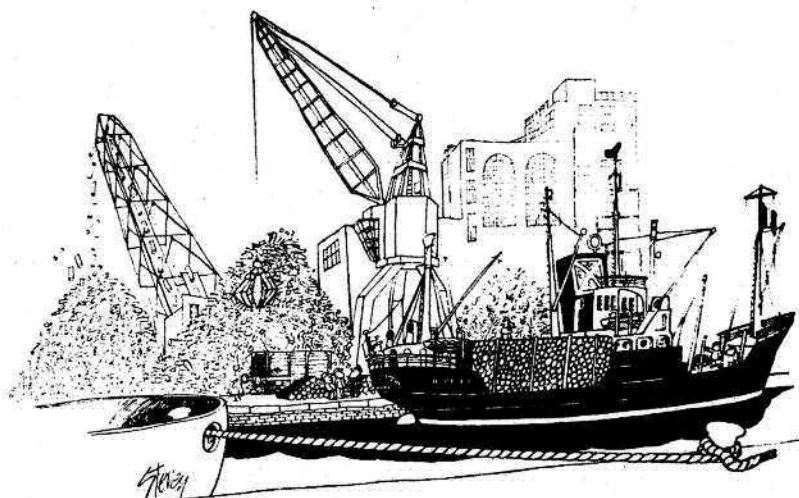
GRONDLEGGER
VAN DE INDUSTRIALISATIE
IN HET VAARTLAND

**wille-
broekse
kro-
nieken**

1985-2

LOUIS DE NAEYER
GRONDLEGGER
VAN DE INDUSTRIALISATIE
IN HET VAARTLAND

**wille-
broekse
kro-
nieken**

door Karel De Decker

LOUIS DE NAEYER

WELDOENER VAN WILLEBROECK

Camille Hoare

Jan Tresseuters, Phot. Uitgever, Antwerpen

LOUIS DE NAEYER (1827 - 1902)

Grondlegger van de industrialisatie in het Vaartland

In december 1860 werd door het gemeentebestuur van Willebroek de hoop uitgedrukt, dat niemand zich zou verzetten tegen de aanvraag van de heer Louis De Naeyer, koopman te Brussel, die vroeg "... gemagtigt te worden tot het oprigten van een papierfabriek, met twee stoommachines, op een stuk land gelegen in de Kebbingen tegen den oostzijdschen vaertdijk Wijk B number 474".

Louis De Naeyer stelde die vraag, net op het ogenblik dat in ons land, zowel de politieke als de industriële revolutie, er in volle expansie was.

Ons land telde - tijdens dit ontwikkelingsproces, met 1860 als zeer voornaam jaar ... - 4.000 stoommachines die meestal in de steenkool- en in de metaalindustrie werden gebruikt, ook al waren daarnaast de paardenmolens in de mijnen, en de watermolens bij de hoogovens in trek.

De door toedoen van de stoommachines verhoogde kolenproductie, werkte door het instellen van cokesfabrieken, de produktie van de hoogovens in de hand. Het was trouwens in zelfde "wonderjaar" 1860, dat Cockerill, door het instellen van het fameuze Bessemerproces, de staalproduktie op nieuwe wegen leidde. De metaalindustrie, die aan een nieuwe ontwikkeling begon, werd in staat gesteld om van dan af nieuwe wegen te bewandelen. Op regeringsvlak ontstond een gespannen sfeer. Het was trouwens onder druk van Leopold I dat het verdedigingsstelsel van Brialmont aanvaard werd.

Bismarck had inmiddels te kennen gegeven dat de kans bestond dat in geval van conflict met Napoleon III, de Pruisische troepen doorheen België zouden trekken.

Leopold I trachtte in die periode, ons land aan een eerste kolonie te helpen. Hij was ook tijdens datzelfde 1860 op zuiver politiek vlak, getuige van de zeer scherpe strijd tussen de Liberale Regering en het Episcopaat (1).

De zestiger jaren verliepen, althans voor wie de negentiende eeuw vanuit de twintigste eeuw bekijkt, op een onbewogen, bijna rustige manier. België had zich in Europa doen aanvaarden. Het parlementair regime werd tijdens die jaren voorgoed gevestigd. De twee partijen die ons land kende, hadden om beurten het regeringsbeleid in handen. Zo waren van 1857 tot 1870 de doctrinaire liberalen de baas, met Frère Orban als een van de meest merkwaardige figuren, die op de economische ontwikkeling van het land, de stempel van zijn intelligente aanpak wist te drukken, door de maatregelen die hij inspireerde. Hij stichtte de Spaarkas en het Gemeentekrediet. Hij zorgde er voor, dat de beruchte octrooirechten werden afgeschaft, en dat, na de zeer scherpe strijd die tussen zijn partij en het Episcopaat werd gevoerd, het beheer over de kerkhoven, de kerkfabrieken en de studiebeurzen aan het beheer van de geestelijke overheid werd onttrokken (2).

---

1. Rede uitgesproken door burgemeester Jan Van Winghe, tijdens de plechtige feestzitting en uitreiking van eretekens ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van de Anciens Etablissements Louis De Naeyer in de feestzaal van deze firma, Willebroek 1960.

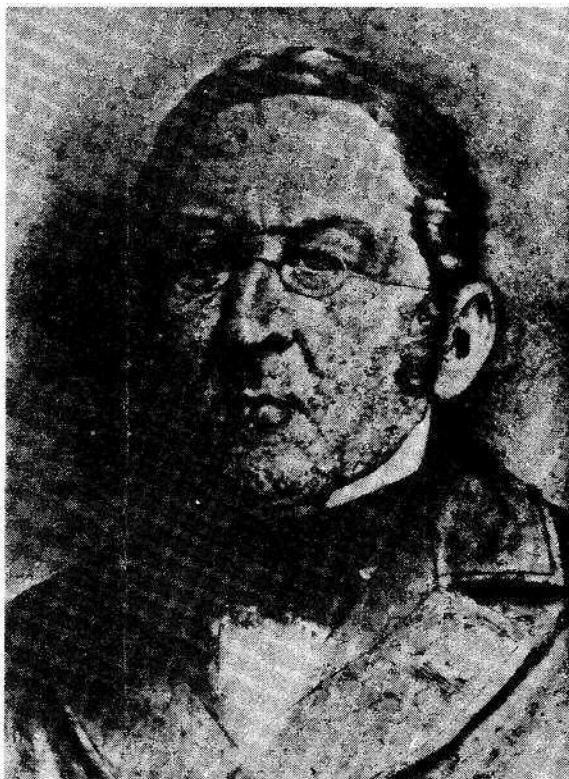
2. P.HYMANS, L'oeuvre libérale d'un siècle (1830 - 1930) Brussel, 1930.

Het was tijdens diezelfde periode - toen de productie al aan de wet van de concurrentie onderworpen was ... - dat de 33-jarige Louis De Naeyer Willebroek uitkoos, om er zijn fabriek tot het vervaardigen van papierdeeg op te richten...

Afkomst

Louis De Naeyer werd op 23 december 1827 als Karel Lodewijk De Naeyer te Lebbeke in Oost-Vlaanderen geboren, waar zijn vader Jan Frans De Naeyer (°Herffelingen 31 oktober 1781) als schrijnwerker-handelaar gevestigd was.

Pieter Frans De Naeyer, broer van Louis.

Jan Frans De Naeyer, die onrechtstreeks de aanleiding was tot het van start gaan van zijn "papierverwerkend nageslacht", trad op 19 januari 1813 met Jeanne Michiels (°20 april 1791) in het huwelijk. Ze hadden vijf kinderen : Pieter Frans (°1813), Ursula (°1816), Jan (°1819), Vincent (°1824) en Lodewijk (°1827).

Het is voornamelijk het leven van deze laatste dat wij gaan volgen, al lijkt het helemaal niet uitgesloten dat Louis De Naeyer, die 14 jaar jonger was dan zijn oudste broer, van meetafaan onder diens leiding en invloed heeft gestaan, temeer daar op het ogenblik dat vader Jan Frans De Naeyer te Lebbeke overleed (13 maart 1843), de jongste De Naeyer er nog geen 16 was.

Pieter Frans De Naeyer (°Lebbeke 19 november 1813 - +23 augustus 1888), die bij het overlijden van zijn vader, bijna 5 jaar met Joanna Adriana Van Langenhove (°Lebbeke 3 september 1820 - +18 januari 1930) gehuwd was, heeft zich naar alle waarschijnlijkheid van dan af over z'n jongste broer willen ontfermen. Het kan trouwens geen toeval zijn dat Louis, die in 1860, naar voorbeeld van zijn broer, te Willebroek met een eigen papierfabriek van start

ging, diens goedkeuring kreeg. Dat de verstandhouding tussen beiden uitstekend bleef, blijkt uit het feit dat Pieter Frans, op 12 april 1866, eerste getuige was bij diens huwelijk.

Pieter Frans De Naeyer had in 1849 of misschien wel een paar jaar voordien, een agentschap voor de papierfabrieken van Bornival en Braîne-le-Château te Lebbeke gevestigd. Hij was van huisuit, als zoon van een schrijnwerker-handelaar, als het ware in de handel gedropt. Hij stichtte in 1850 - als pionier van het industrieel tijdperk in de gemeente Lebbeke - een magazijn voor lompenuitrafeling. Ook de schors- en korenwindmolen van zijn schoonvader Guillelmus Van Langehove, wist hij in 1861 te verwerven. Hij baatte hem verder uit en moderniseerde hem.

Pieter Frans had inmiddels, op 17 juni 1854, de toelating gekregen tot het bouwen van stoomtuigen in zijn fabriek. Deze nam gestaag uitbreiding en zou weldra werk verschaffen aan twee à driehonderd personen uit de streek.

De fabriek voor verwerking van vodden, werd in haar genre, tijdens het laatste kwart van de 19e eeuw, een der grootste van het Europese vasteland. De fabriek had wijdverspreide handelsrelaties. Haar stichter Pieter Frans De Naeyer was een vernuftig man. Hij was de uitvinder van een machine, die op 19 mei 1856 op zijn naam gepatenteerd werd.

De fabrieken De Naeyer te Lebbeke draaiden, ook na zijn dood, op volle toeren verder. Vooral vrouwen en kinderen, de zogenaamde vodden-raapsters, sorteerden er lompen, die tot kunststoffen werden verwerkt. Dank zij de arbeidsplaatsen in dit bedrijf, konden vele arme gezinnen de gevolgen van de industriële crisis doorworstelen, ook al zou Lebbeke mede daardoor de schimpnaam "Voddekot" krijgen (3).

Via Brussel naar Willebroek

Nadat Louis De Naeyer in 1858 te Brussel een handel in lompen voor papierfabrikatie had opgezet, richtte hij er een aankoopkantoor op voor de papierfabrieken die België op dat ogenblik telde (4).

Wat hij voordien deed, vanaf het ogenblik dat zijn vader stierf (13 maart 1843), tot op de dag dat er sprake is van de handel in lompen, die hij te Brussel dreef, is moeilijk te achterhalen.

Het Handelsblad schreef, naar aanleiding van zijn overlijden in 1902, dat hij "... wat de Engelsen heten, een selfmade man was in den vollen zin des woords. Toen hij nog zeer jong was, zegde hij aan zijn vader : geef mij 500 frank en ik zal mij enen weg banen in de wereld".

De vraag blijft, of dit waarheid of verlichtsel is.

Volgens zelfde auteur ging hij "... als werkmans in de fabrieken Olin het maken van papier aanleren, volmaakte zich in zijn ambt, werd beambte in de burelen en klom steeds hoger de maatschappelijke ladder op. Hij wist een kapitaal van 100.000,-F bijeen te zamelen, toen hij de naamloze vennootschap Louis De Naeyer & Co te Willebroek stichtte, waarvan hij tot op het einde zijns levens bestuurder bleef" (5).

---

3. J.DAUWE, Lebbeke tussen de Franse Revolutie en de Eerste Wereldoorlog (1795-1918), Lebbeke, 1978.

4. A la Mémoire de Louis De Naeyer, industriel, Antwerpen, 1902.

5. Het Handelsblad, Antwerpen, 19 februari 1902.

Dat hij te Brussel handelaar in lompen werd is een feit, en dat hij daar als zakenman met Willebroekse handelaars in contact is gekomen, is maar normaal te noemen. Waarschijnlijk heeft hij, mede door hen, de medewerking en de aanmoediging gevonden, die hij op dat ogenblik nodig had. Hij had als lompenhandelaar ingezien, dat een modern industrieel land als het onze, over eigen papierfabrieken moest beschikken, waardoor onze stijgende behoeften konden worden gedekt. Dat hij daarbij, gedreven door de omstandigheden en naar voorbeeld van zijn broer Pieter Frans, nieuwe procédés heeft bedacht, en door toedoen van de stoom, nieuwe methoden heeft ontwikkeld, onderlijnt ergens het wilskrachtige, het durvende en het stoutmoedige dat deze man van meetafaan heeft gesierd (6).

In 1860 was Willebroek, de acht brouwerijen terzijde gelaten, een landelijke gemeente met 3.519 inwoners en 1.185 huizen.

Volksvertegenwoordiger Van de Walle (7) sprak tijdens de begrafenisplechtigheid van Louis De Naeyer als voorzitter van de liberale grondwettelijke vereniging van het arrondissement Mechelen.

" Over ruim veertig jaar, aldus Van de Walle, was Willebroek een onbeduidend plattelands dorp; het aanzienlijkste gedeelte der bevolking was er armoedig en weinig ontwikkeld.

De Naeyer kwam, vond de ligging gunstig, zette er zich neer - en van toen af begon de hervorming.

Van toen al had hij alreeds zijn droombeeld : een machtige nijverheidsmaatschappij tot stand te brengen, produkten te bereiden voor de intellectuele wereld onmisbaar, de welvaart te verspreiden over de landstreek en wellicht eens grootmoedig het ingewikkelde maatschappelijke probleem op te lossen tussen de arbeid en het kapitaal, binnen de maat van het rechtvaardige deelachtig te maken aan al de voordelen die de moderne nijverheid kan opleveren.

Voor de verwezenlijking van dat ideaal heeft hij jaren lang onverpoosd gewerkt, heeft hij ganse dagen en halve nachten gestudeerd en overlegd, gewroet en geslaafd !

En van jaar tot jaar kreeg zijn droombeeld een meer bepaalde vorm : de inrichting, eerst een nederige voorbereidende papierfabriek, werd langzamerhand uitgebreider; machtige stoomtuigen werden aangevoerd, reusachtige schouwen rezen in de lucht; nieuwe toestellen werden gevonden, de lokalen werden vergroot en krioelden van tekenaars, ingenieurs, beambten en honderden jongens uit de volksklas.

De fabriek De Naeyer, een der meest befaamde van Europa, zond hare voortbrengselen in al de beschaafde landen van de wereld; op de internationale tentoonstellingen bekwam ze de schitterendste onderscheidingen en haar bestuurder werd van 's Koningswege en van wege verscheiden gouvernementen letterlijk met eretekens overladen.

Willebroek was geen onbekend dorp meer en er was voorspoed en beweging ! (8)"

Tot daar volksvertegenwoordiger Van de Walle.

Dat Louis De Naeyer bij zijn keuze om de nieuwe fabriek te Willebroek op te richten, vooral oog had voor het nabijgelegen kanaal, is evident aangezien een bedrijf als het zijne in essentie veel water nodig had. Toch schijnt de gemeente Tisselt een grote konkurrent te zijn geweest, vermits hem aan gunstige voorwaarden grond werd beloofd.

Louis De Naeyer verkoos uiteindelijk Willebroek. Waarschijnlijk was dat om reden dat er via de vaart, een direkte verbinding met Brussel,

en via de Rupel met Antwerpen was. Kwam daarbij dat het Sas vlak bij de deur lag, en dat de Mechelsesteenweg in een behoorlijke staat verkeerde.

Het meest bijgelegen spoorwegstation was Mechelen. De spoorlijn van Mechelen naar het Zeeuwsvlaamse Terneuzen, met ondermeer een halte te Willebroek, werd in 1868 ingereden. Het lijkt ons niet uitgesloten dat Louis De Naeyer op de hoogte was van die plannen, en om die reden voor Willebroek opteerde.

De start van de fabriek

Louis De Naeyer wijdde zich de eerste jaren volledig aan de ontwikkeling van zijn firma.

Hij richtte in 1860, vanuit Brussel, meerdere brieven tot de gouverneur van de provincie Antwerpen, waarbij hij de toelating vroeg om op het grondgebied van de gemeente Willebroek een papierfabriek op te richten en stoommachines te plaatsen, die hij tot in de details beschreef. Hij schatte het in produktie gaan van zijn instelling op ongeveer 8 maanden. Hij verklaarde daarbij dat het door de fabriek verbruikte water, via een kleine beek, die zich op de terreinen van de firma bevondt, zou worden afgevoerd (9).

Een paar maanden later, op maandag 3 december 1860, maakte het gemeentebestuur van Willebroek bekend dat het proces verbaal van commodo et incommodo zou worden opgemaakt, omtrent de vraag van "den heer Louis Denaeyer, koopman te Brussel om overeenkomstig het koninglyk besluit van den 12 november 1849 gemagtigt te worden tot het oprichten van een papierfabriek op een stuk land alhier gelegen in de Kebbingen".

De vereiste toestemming werd hem reeds de dag nadien, door het College van Burgemeester en Schepenen, in zitting van 4 december 1860 verleend, aangezien zich "... niemand had aangeboden om voor of tegen de gemelde oprichting enige verklaring te doen".

Na de ontvangen goedkeuring werd de papierfabriek opgericht, waarna in 1862 een commanditaire vennootschap op aandelen gesticht werd, met Louis De Naeyer telkens, als beheerder-zaakvoerder (10).

Het College van burgemeester en schepenen, in zitting van 20 september 1861 volgde de opbouw van de fabriek met genoegen. "Men voed de hoop dat er andere zullen volgen en dat de nijverheid dezer gemeente, slechts bestaande uit bierbrouwerijen en genevelstokerijen, zal vergroten" aldus het verslag.

-
6. Rede uitgesproken door burgemeester Jan Van Winghe, tijdens de plechtige feestzitting en uitreiking van eretekens ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van de Anciens Etablissements Louis De Naeyer in de feestzaal van deze firma, Willebroek, 1960.
  7. Vincent Van de Walle (Lib.), geboren te Puurs op 14 augustus 1849. Overleden te Mechelen, op 11 januari 1927. Was van 27 mei 1900 tot 1919 volksvertegenwoordiger voor het arrondissement Mechelen.
  8. A la Mémoire de Louis De Naeyer, industrieel, Antwerpen, 1902.
  9. Archief van de Provincie Antwerpen.
  10. Huldealbum Louis De Naeyer, Willebroek, 1960.

Een jaar later worden in de notulen van zelfde college (18 september 1862) de voornaamste nijverheden vermeld. "Er zijn vooreerst de bierbrouwerijen welke voordelig werken, de linnenblekerijen welke in enen voldoende staat zijn en de vlassenbereiding welke de voornaamste bron van bestaan is voor ene talrijke volksklas. Men moet hier melding maken van de oprigting in deze gemeente van een groot fabriek van papierstof, waarbij later een fabriek van papier zelve zal gevoegd worden en tevens ene grote handeling in vodden, dit alles door ene maatschappij onder de benoeming van De Naeyer & Compagnie. Deze inrichting zal aan vele arbeiders werk en middelen van bestaan verschaffen".

Dat er tijdens het van start gaan van de fabriek ook dingen gebeurden die niet tot de grote geschiedenis behoorden, is maar normaal te noemen.

Voorbeeld hiervan is de beitel, die op 3 januari 1862 door burgemeester Mertens van Willebroek, aan de rechter van onderzoek bij de rechtbank van eerste aanleg te Mechelen werd overgemaakt.

Jozef Vervloet had deze beitel van Corneel Weymiers, mits een halve frank aangekocht. Samen hadden ze die som opgedronken. De beitel, getekend met de letter VC, was herkend geweest door "... den heer De Swert, beambte in de papierfabriek alhier om toebehoort te hebben aan Vincent Cammaert, wonende te Quaregnon bij Bergen, dewelke in de fabriek alsdan werkte en alwaar de beitel hem ontstolen is" (11).

Of Louis De Naeyer door het verlies ervan armer werd, hebben wij nergens gelezen ...

Louis De Naeyer, die komende van Brussel, op 24 juni 1865 te Willebroek werd ingeschreven, met de Oostvaardijk nr.39bis als woonplaats, had de juiste economische, industriële en commerciële "feeling" die eigen is aan de groten. Ernest Solvay, een tijdgenoot en vriend, getuigde van hem dat hij een groot-industrieel en "un esprit d'élite" was, die als werkgever helemaal anders tegenover de arbeiders stond dan de huidige bazen.

Louis De Naeyer beseftte maar al te goed, dat zijn arbeiders onmisbare medewerkers waren. Hij zette, dank zij hun intensieve medewerking tijdens de beginperiode, vrij spoedig de volgende stap.

Op 2 december 1865 werd hem door burgemeester Mertens, bijgestaan door Eduard Peeters, sekretaris van zelfde gemeente (die later zijn schoonvader werd), machtiging verleend om in zijn fabriek van papierdeeg, een vierde, een vijfde en een zesde stoommachine te plaatsen (12).

De dagelijkse produktie die toen 8.000 kg. papierdeeg bedroeg zou later langzaam worden opgevoerd. In die periode begon Louis De Naeyer aan trouwen te denken.

Alida Peeters

Louis De Naeyer leerde, door toedoen van de vele kontakten die hij met notaris en gemeentesekretaris Eduard Peeters had (Willebroek, °24 april 1810 - Willebroek †19 maart 1871), in de persoon van dienst dochter, "de levensgezellin die hem waardig was" kennen (13).

Alida Julienne Jacobus Peeters, die als oudste kind, de zeven andere voorafging, werd op 4 december 1843 te Willebroek geboren (14). Ze was 16 jaar jonger dan Louis De Naeyer, en 23 jaar toen ze met hem, op 12 april 1866, in het huwelijk trad.

De huwelijksakte werd de dag voordien, door notaris Vermeulen uit Boom opgesteld, in aanwezigheid van de oudste broer Pieter Frans, nijve-

Mevrouw L. De Naeyer-Peeters
(Verzameling Aloïs Blindeman).

raar te Lebbeke; Jozef Van Langenhove, bankier te Aalst; Petrus Ludovicus Jacobus Peeters, notaris te Puurs, en Joannes Franciscus Janssens, brouwer te Willebroek. Beide laatsten waren omen van de bruid.

Zo gezien heeft Louis De Naeyer niet met de eerste de beste de grote stap willen wagen. Alida Peeters was, zoals Staatsminister Graaf Henry Carton de Wiart van haar getuigde (15), een vrouw die benevens de kenmerkende vrouwelijke hoedanigheden van liefvalligheid en goedheid die ze bezat, een damen die tevens de meer zeldzame gaven verenigde die "... door de levensomstandigheden schitterend op het voorplan werden gebracht: een gegrond en zeker oordeel, bekwaam de zaken in hun geheel te omvatten; een kalme wilskracht, alsmede de juiste zin voor gezag en verantwoordelijkheid", zijnde hoedanigheden die van haar een vrouw hadden gemaakt, die tot de verbeelding sprak.

---

11. Archief van de Provincie Antwerpen.

12. Gemeente Archief Willebroek.

13. A la Mémoire de Louis De Naeyer, industriël, Antwerpen, 1902.

14. K.PEETERS, Stamboom der Familie Peeters, Puurs 1969.

15. Redevoeringen te Willebroek op 15 juni 1923 uitgesproken, bij de lijkplechtigheden van Mevrouw Louis De Naeyer, Willebroek, Druk. J.Emmers, 1923.

Alida Peeters heeft haar man van meetafaan terzijde gestaan. Ze was gelukkig en altijd opgeruimd, wanneer ze aan zijn zijde, de vooraanstaanden uit de nijverheidswereld, de staatslieden en de maatschappelijke werkers mocht ontvangen. Ze was 59 jaar toen haar man overleed en 80 toen ze stierf.

Alida Peeters heeft van beginafaan de bedoelingen van haar echtgenoot begrepen, aldus volksvertegenwoordiger Van de Walle (16). Ze stond hem sterkmoedig bij in zijn menslievende pogingen. " Zo vonden de moeders de kinderkribbe en de speeltuin voor hun kroost; zo kregen de jongelingen hun bijzondere ambachtsschool; de werklieden werden verzekerd tegen ziekte, ouderdom en ongevallen; hun gezinnen mochten zich goedkope mondbehoeften verschaffen en betrokken gezonde, luchtige woningen; een hele werkerskwartier rees uit de grond waar de huizen mits een geringe korting aan de arbeidende klasse werden afgestaan".

Alida Peeters overleed op 11 juni 1923 in haar woning, Fabriekstraat 15 te Willebroek. Ze was Ridder in de Leopoldsorde.

Tijdens haar uitvaart op 15 juni 1923, werd het woord gevoerd door Graaf Henry Carton de Wiart; ere-notaris Victor Van de Walle; bureelhoofd Frans Mertens en dokter Henri Persoons, die gedurende tal van jaren een trouw medewerker van Louis De Naeyer en een vriend van de familie was geweest.

Het was deze laatste die van haar getuigde dat ze in alle omstandigheden een verkleefde medewerkster van wijlen haar man Louis De Naeyer was geweest. Hij zei dat op haar aandringen, na het overlijden van hun enig kind Edward (1867 - 1875), de Kinderkribbe werd ingericht, die hij een "meesterwerk van moederliefde" noemde. Hij bleef stilstaan bij de besmettelijke cholera-ziekte van 1890 - 1891, waardoor de noodzakelijkheid werd bewezen dat er in Willebroek een gasthuis diende te worden gebouwd, ook al waren de gemeentelijke geldmiddelen daartoe onreikend. Hij verklaarde aansluitend daarbij dat het dank zij "... de verstandige en onuitputtelijke liefdadigheid van Mevrouw De Naeyer" was geweest, dat de gemeente in 1906 werd begiftigd met wat hij noemde "het onevenaarbaar gods-gasthuis Louis De Naeyer, rustplaats voor weesjes, ouderlingen en zieken" (17).

Alida Peeters verwierp na het overlijden van haar man alle bekoring tot een gemakkelijk bestaan. Van 1902 tot 1907 bestuurde zij rechtstreeks en persoonlijk de lokale fabrieken, mede met de bijhuizen. In 1907 wanneer de inrichting tot naamloze maatschappij werd hervormd, nam zij plaats in de raad van beheer, waarin zij zetelde tot aan haar dood (18).

De fabriek in opgang

In 1860 was Willebroek "eene gewone landelijke gemeente met 3.500 inwoners, die buiten eenige kleinhandelaars in het Centrum en ettelijke schippers in Klein-Willebroek", zich in hoofdzaak met landbouw bezighielden (19).

Het gemeentebestuur van Willebroek volgde "met genoegen" de opbouw van "een fabriek van papier". Men voedde de hoop, aldus de notulen van het schepencollege (20 september 1861), "... dat er andere zullen volgen en dat de nijverheid dezer gemeente, slechts bestaande uit bierbrouwerijen en genevelstokerijen, zal vergroten".

Via de notulen van het jaar nadien vernemen we dat "... de bierbrouwerijen die voordelig werken, de linnenblekerijen welke in eenen voldoende staat zijn, en de vlassenbereiding", de voornaamste bron van bestaan is voor de werkende klasse.

Er wordt uitvoeriger dan het jaar voordien, melding gemaakt van "... de oprigting in deze gemeente van een groot fabriek van papierstof, waarbij later een fabriek van papier zelve zal gevoegd worden en tevens eene groote handeling in vossen, het alles door eene maatschappij onder de benoeming van De Naeyer & compagnie. Deze inrichting zal aan vele arbeiders werk en middelen verschaffen" (20).

In 1863 is "het fabriek van papierpap in volle werkzaamheid en een waar hulpmiddel voor de werkende klasse" (21).

De fabriek produceerde tijdens die jaren 8.000 kg papierdeeg per dag. Het gedorsen stro dat uit Nederland kwam, werd er tot papierpap verwerkt. Doordat echter, tijdens de winter 1865-66 "de dorsching" niet kon doorgaan, liet men ongedorsen stro naar Willebroek komen. Daardoor was er in 1866 geen gebrek aan werk.

Het lossen van stro, het dorsen en de graanhandel zorgden, samen met het lossen van steenkolen, kalk, sterkwater en andere stoffen, voor de nodige beweging om en rond de papierfabriek. Het "laeden der stof in schepen" werd toen op 600 scheepsvrachten geraamd. De papierstof, waarvan sprake, werd niet enkel te lande, maar ook naar Nederland, Denemarken, Duitsland, Zwitserland, Italië en vooral naar de bijzonderste fabrieken van Frankrijk vervoerd (22).

Louis De Naeyer, die als een autokratische persoon geëerbiedigd werd, gaf zowel aan de middelgrote als aan de kleine zelfstandige nijveraars van ter plekke, zijn eigen gedragslijn door. Hij hield hen voor hoe ze zich tegenover de werklieden dienden op te stellen, daar hij het als een goed recht aanzag, gebruik te maken van de werkkrachten die het Vaartland hem leverde. Eens de regionale voorraad uitgeput, lokte hij goedkope werkkrachten van over het water aan, die hij onderdak bood in de woningen die hij ten gerieve van hen liet bouwen.

Louis De Naeyer liet, via een uitzonderlijk streng reglement, de orde en tucht in de fabriek regelen. Elk in gebreke blijven van de werknemer, werd met een geldboete bestraft.

De 100-jarige Pol De Vleeshouwer vertelde ons, in 1975, over de tijd toen hij als "conducteur" bij De Naeyer bedrijvig was. Vrienden van hem, die 's zondags een biervaatje hadden geledigd, dat één onder hen met

---

16. A la Mémoire de Louis De Naeyer, industriel, Antwerpen, 1902.

17. Redevoering te Willebroek op 15 juni 1923 uitgesproken, door Dokter Henri Persoons, Willebroek, Druk. J.Emmers, 1923.

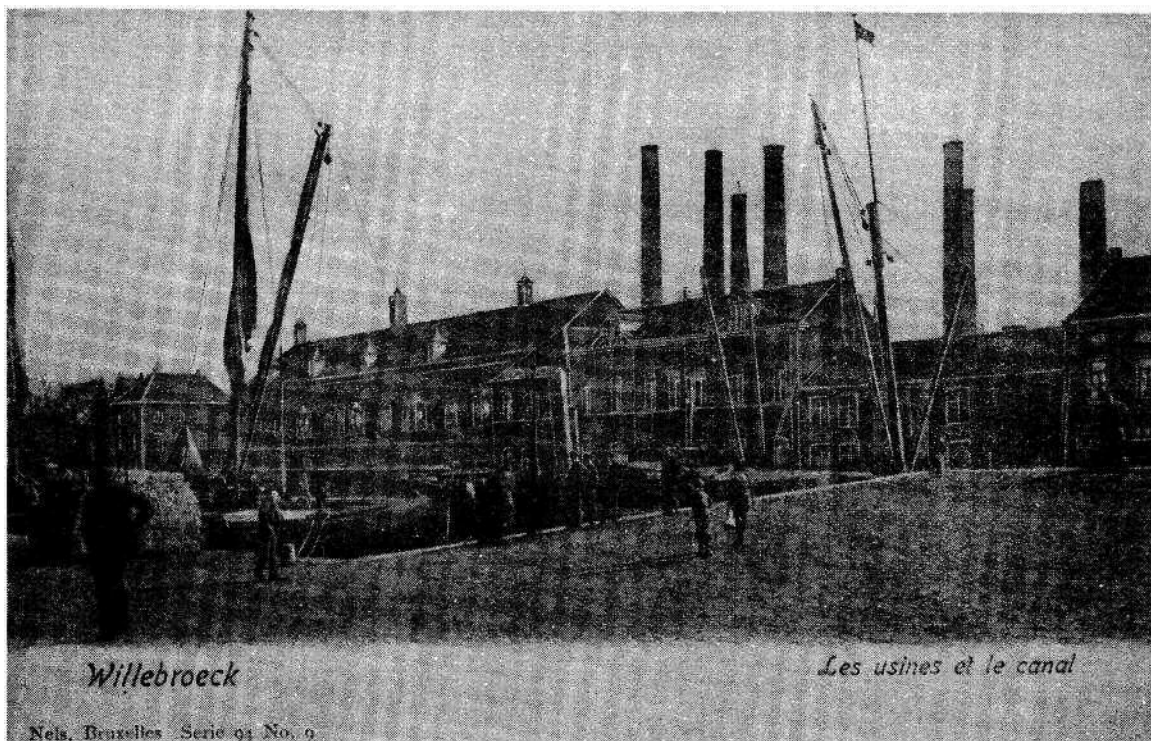
18. Redevoering te Willebroek op 15 juni 1923 uitgesproken, door Graaf Henry Carton de Wiart, Staatsminister, Willebroek, Druk. J.Emmers, 1923.

19. Programma "Tentoonstelling van Willebroek, 4-15 augustus 1907", Willebroek, Druk. J.Emmers, 1907.

20. Notulen schepencollege, 18.09.1862.

21. Notulen schepencollege, 18.09.1863

22. Notulen schepencollege, 19.09.1866.

De fabriek De Naeyer in de beginperiode.

een Duivenwedstrijd gewonnen had, werden door de baas betrapt, die het vaatje de gracht instampte. Hij strafte hen met loonverlies, daar naar Louis De Naeyer's zeggen, iemand die 's zondags dronk, niet in staat was om 's maandags op volle kracht te werken (23).

Dit voorval is typerend voor de mentaliteit in de toenmalige fabriek, waar elke weigering van bevolen dienst, elke verstoring van de huisvrede, elke opstandige houding tegenover de overheid, elke schade aangebracht aan het productieproces, alsmede elke onachtzaamheid op het werk, aanleiding gaven tot bestraffing of tot inhouding van een deel van het loon (24).

De arbeidsduur - 12 tot 14 uren per dag ... - was de normale werknorm, zowel voor de fabrieksarbeiders als voor de werkvrouwen. Extra zondagswerk of nachtelijke overuren werden slechts zelden uitzonderlijk vergoed.

Het uurloon lag merkkelijk onder het gemiddelde van het salaris, dat in andere bedrijven als normaal werd geacht.

Louis De Naeyer had inmiddels het plaatselijke reilen en zeilen van zeer nabij leren kennen. Hij had zich tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 30 augustus 1866 kandidaat gesteld. Hij werd raadslid gekozen en kreeg daardoor vat, zowel op de gemeenteraad als op het schepencollege.

Hij vroeg tijdens datzelfde jaar machtiging om "... in zijn fabriek van Papierstof in deze gemeente, gelegen ter oosterzijde van de vaart, te mogen inrigten een Gazfabriek, om zijn fabriek, en het geval voorkomende, de gemeente Willebroeck te verlichten" (25). De verlangde vergunning werd hem op 8 januari 1867 verleend.

In 1870 produceerde de fabriek 40.000 kg papierdeeg per dag, ook al was, tijdens datzelfde jaar, tijdens de Frans-Duitse oorlog, de stroschaarste erg voelbaar. Louis De Naeyer beproefde toen, met sukses trouwens, het

vervaardigen van papierdeeg uit naaldhout. Dit geschiedde volgens het soda-procédé. Hij gaf er zich rekenschap van dat het Mitscherlichstysteem, waarbij het hout gekookt werd door middel van calcium-bisulfaat, een grotere toekomst voor zich had (26).

Het gemeentebestuur volgde die opgang. In de notulen van het schepencollege van 16 september 1870 is er sprake van de papierfabriek die "... in vermeerderde werking" is.

Op 5 juni 1871 komt de vraag van Louis De Naeyer in het college ter sprake. Hij wenst gemachtigd te worden "... om in zijn fabriek van papierstof in de Fabriekstraat, twaalf ketels te mogen plaatsen".

In 1874 werd met de papierfabrikatie begonnen, waarvan de dagelijkse produktie aanvankelijk 4 à 5 ton bedroeg. In 1876 bouwde hij de eerste buizenstoomketel die zijn naam droeg. Hij bouwde hem voor zijn eigen fabriek, waarna hij hem uitvoerde naar alle werelddelen.

In 1888 schakelde hij over naar het Mitscherlichstysteem. Hij bouwde de ene ketel na de andere, waardoor hij de produktie tot 70.000 kg per dag wist op te drijven.

De fabriek bloeide, ook al bestond er, buiten de eenzijdige burgerlijke wetgeving inzake geschil tussen werknemer en patroon, qua onvoorziene schade of letsels op het werk, geen enkele wetgeving die de werknemers beschermde. Nog al makkelijk werd bij een werkongeval of de daaruitvloeiende last, alles op de schouders van de handlanger geschoven en niet op de tekortkomingen van nijveraars of ploegbaas.

De eerste sociale wet tot bescherming van de arbeider tegen onvoorziene werkongevallen, werd in 1903 - één jaar na het overlijden van Louis De Naeyer - van kracht. De vele geschillen inzake arbeidsongevallen waren daardoor van de baan, al diende er door de vakbonden fel gestreden te worden, opdat door de patroon aan de opgelegde normen van veiligheid en gezondheid ten bate van de werknemers, zou worden voldaan. De rechtsgedingen voor 1903, vielen zelden in het voordeel uit van die gezinnen, waar een familielid slachtoffer werd van een werkongeval.

De filantroop

Louis De Naeyer, die tot op het einde van zijn leven, zeer vijandig stond tegenover het groeperen van sociale macht, beschouwde zijn medewerkers als de produktie-elementen die hij nodig had. Hij wist hoe ze leefden en hoe ze werkten. Hij betrok hen zelfs in het financieel beheer van de fabriek. Hij maakte van hen mini-aandeelhouders, die hun "spaarzaamheid" bekroond zagen met een profijt van weinig of geen betekenis.

---

23. Kent u ze nog, de Willebroekenaars, door K.De Decker, Europese bibliotheek, Zaltbommel, 1977.

24. Willebroekse Kronieken, 1984-3. Het Burgerlijk Gods- en Gasthuis "Hospice Louis De Naeyer", door F.Verbraeck, Willebroek, 1984.

25. Archief van de Provincie Antwerpen. Bundel "Willebroek".

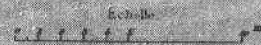
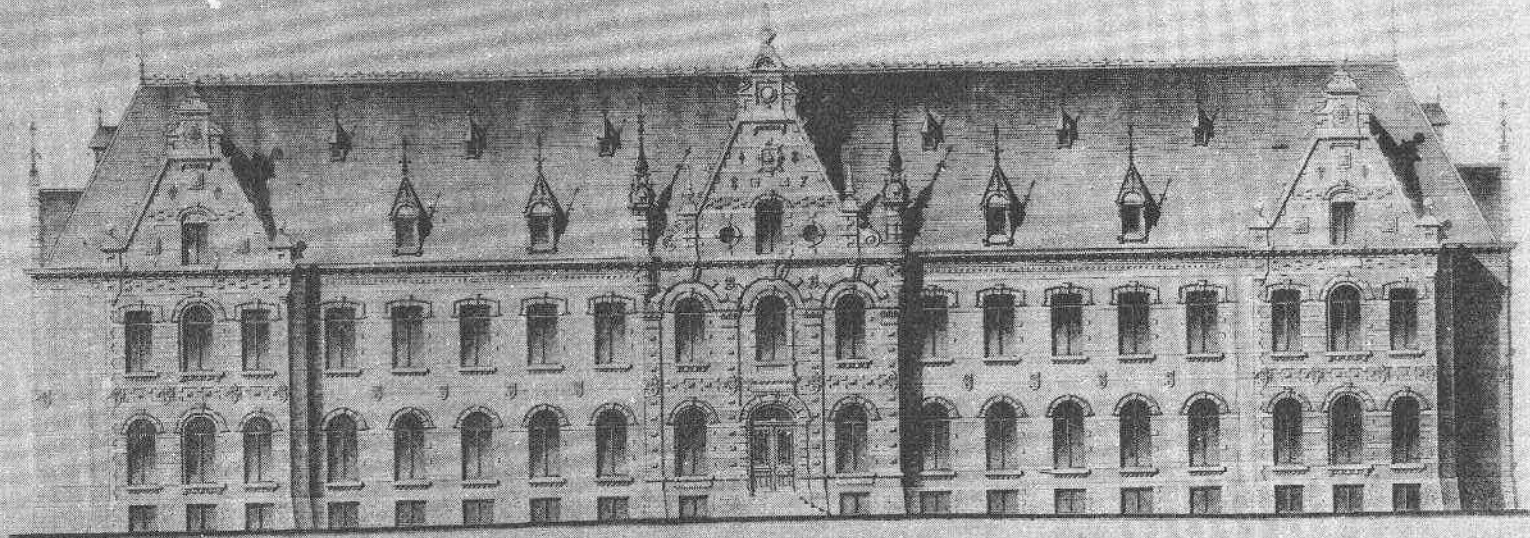
26. Het Willebroekse Vaartland, streek met karakter, door K.De Decker, Vlaamse Toeristische Bibliotheek nr.23, Antwerpen, 1963.

L'EMULATION

ORGANE DE LA 5ME CLASSE D'ARCHITECTURE DE BELGIQUE

NOUVEAU

Façade principale

Imp. CH. CLAESSEN & Co.

Maison de publications architecturales

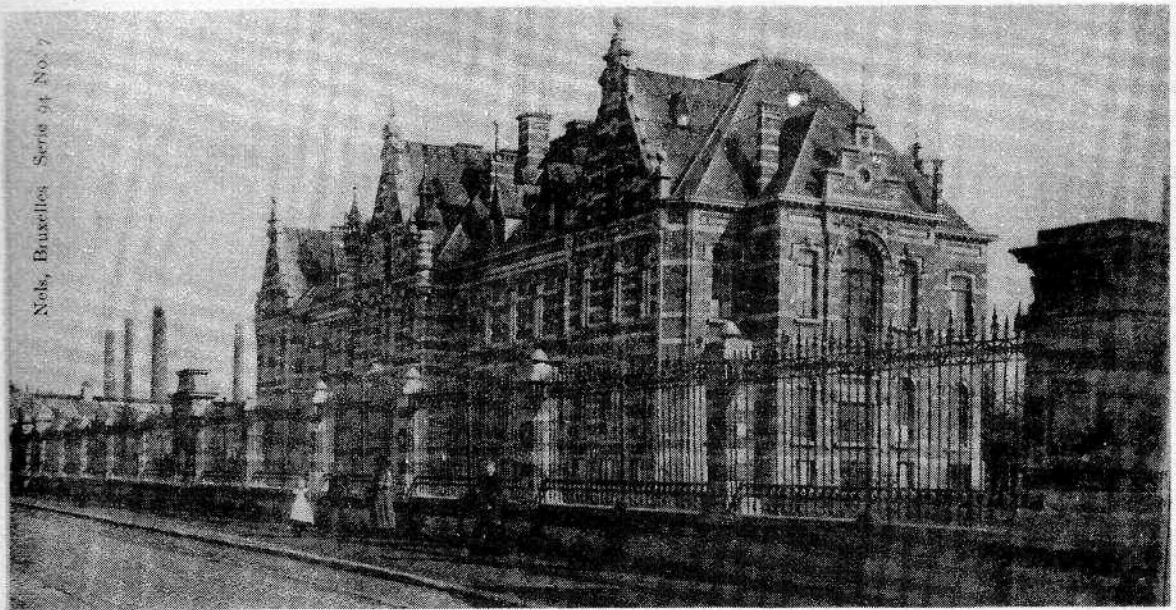
CRÈCHE-ASILE A WILLEBROECK

1888

ARCHITECTE ROBERT

PL. 39

Niels, Bruxelles. Serie 94 No. 7

De crèche.

Toch dient gezegd dat de eerste verdeling der winsten, op 1 september 1901, een streling voor het oog is geweest, vermits een concert met feestzanguitvoering, naar aanleiding hiervan werd gegeven.

Hij wist zijn ondergeschikt personeel aan zijn fabriek te binden. Hij gaf blijk van z'n sociaal streven, door ten gerieve van hen een slagerij en een winkel in te richten, waar zij die kontant betaalden, produkten konden kopen aan prijzen tot 30 t.h. lager dan in de winkel. Hij stelde er allerhande voedingswaren, huishoudartikelen, frisdranken, werkkledij en schoeisel ter beschikking, onder borg van het verworven loon.

In de bakkerij was het "dagelijks brood" voorhanden.

De werknemer kon bovendien in de fabriekskeuken, een gezonde maaltijd gebruiken tegen een zeer voordelige prijs.

Voor de kinderen van 6 maanden tot 6 jaar was er opvang voorzien in de crèche, die in 1889 door Louis De Naeyer en zijn dame, als blijvende herinnering aan hun enig kindje werd opgericht. De crèche stond van 8 tot 16 uur open. Zowel voeding, als hygiënische verzorging en kleding, werden daar gratis verstrekt.

In 1890 was er reeds sprake van 100 kinderen in de groep van 0 tot 3 jaar. De groteren van 3 tot 6 jaar (zij waren met 260 in 1890), werden van 8.30 uur tot 4 uur in de namiddag, door geschoold personeel opgevangen. Zij kregen er hun middagmaal en werden er door een dokter gratis verzorgd.

In zelfde crèche was er de douchezaal en stonden de baden, ter beschikking van de werknemers en hun familieleden. Op donderdag werd enkel door de vrouwen gebaad (27).

27. Willebroekse Kronieken, 1984-3. Het Burgerlijk Gods- en Gasthuis "Hospice Louis De Naeyer", door F.Verbraeck, Willebroek, 1984.

Aan de fabriek waren twee geneesheren verbonden, die gratis verzorging verstrekten aan de zieke arbeiders. Tijdens hun genezingsproces werd versterkend voedsel en wijn voorzien.

Louis De Naeyer bleek al bij al een man van zijn tijd te zijn. Hij droeg er zorg voor dat in 1900, twee jaar voor zijn overlijden, een hulpkas ten voordele van de arbeiders van de fabriek werd opgericht. Voor de fondsen ervan werd op geen enkele manier aan de inkomsten van de arbeiders geraakt.

Ongevallen en ziekten van meer dan drie dagen werden vergoed, via de medische verzorging en een geldelijke vergoeding, die afhankelijk was van de duur van de werkonbekwaamheid.

Ook de werknemer, die door zijn ouderdom niet meer tot werken in staat was, werd door de firma vergoed.

De leeftijdsgrens voor het aannemen van werkwilligen werd opgetrokken tot 14 jaar. Anderzijds werd een leerplicht ingesteld tot 18 jaar en werd, in de fabriek, van 17 tot 19 uur les gegeven. Komt daarbij dat enkel die kinderen in dienst werden genomen, die een attest hadden voorgelegd waarbij verklaard werd dat zij het basisonderwijs regelmatig hadden gevolgd. Veranderen van werk mocht niet, zonder zijn toestemming.

Louis De Naeyer hoopte, door deze maatregelen, een personeel te bekomen dat "... robuust en intelligent is, en voldoet om de harde concurrentiestrijd aan te gaan met de vreemde macht" (28), ook al zou later blijken dat het onderricht in de fabriek werd afgezwakt, om reden dat, naar Louis De Naeyer's oordeel, het werkvolk te mondig werd ...

De woningbouw

Louis De Naeyer, die het reilen en zeilen van z'n medewerkers van meetafaan kende, wist vanaf 1863, door de huisvestingspolitiek die hij voerde, een aantal werkkrachten aan zijn bedrijf te binden. Hij nam als het ware, door het bouwen van arbeiderswoningen, de huisvestingspolitiek in handen.

In 1865 en 1866 liet hij, langs de oostzijde der vaart, tussen de Heindonksesteenweg en de huidige spoorwegbrug, op enkele honderden meters van zijn fabriek, 22 woningen bouwen, in "La Cité", zijnde de Faubourg St.-Antoine. Dat deze 22 woningen van meetafaan druk werden bewoond, blijkt duidelijk uit de bevolkingsregisters van 1867.

Wij noteerden daarin, op de plaats genaamd Faubourg St.-Antoine, niet minder dan 32 gezinnen. 29 gezinshoofden stonden als dagloner of dagloonster vermeld. Er was een "stoker in 't fabriek", een andere "gareelmaker" en een derde "hovenier".

Van de 32 gezinshoofden waren er 12 geboortig van Basel, St.-Gillis-Waas, Temse of Rupelmonde, wat ergens op een toevlucht van arbeidskrachten wees, die van over 't water kwamen, uit het nabije Land van Waas.

De 32 gezinnen die daar huisden, telden in totaal 158 kinderen, wat neerkomt op een gemiddelde van 5 kinderen per gezin, met als uitschieters één gezin met 11 kinderen en een ander dat met één nakomeling het rijtje sloot.

Onder de "voornamen" Willebroekenaars die daar werden geboren, treffen we Jos Clymans aan, die als "Den Do" geschiedenis zou maken. Hij zag er op 16 januari 1866 het levenlicht en was ondermeer als muziekchef van de harmonie der fabriek, bij De Naeyer bedrijvig. In een ander huis in zelfde rij, werd August Van Landeghem, de eerste socialistische burgemeester van Willebroek, op 31 juli 1872 geboren.

Louis De Naeyer bouwde honderden woningen voor zijn arbeiders. Nadat in de schoot van de firma, een Naamloze Vennootschap werd opgericht, met het doel arbeiderswoningen te bouwen die op lange termijn de bewoner zou toebehoren, kon die onder de vorm van kleine sommen, vergelijkbaar met een huurprijs, het verschuldigde bedrag vereffenen. Bij de laatste betaling werd men op die manier eigenaar van de woning. Bij de betaling, onder de vorm van een annuïteit, verlangde de N.V. enkel de vereffening van de intrest tegen dewelke zijzelf fondsen had geleend.

Bij het ontwerpen van de woningen werd rekening gehouden met de wensen van de "besteller", voor zover deze in overeenstemming waren met de hygiënische en economische voorschriften, ook al bleek dat door de beperkte binnenhuisruimte, door het ontbreken van drinkwater en het niet altijd aanwezig zijn van een degelijke riolering voor de afvalwaters, er globaal genomen een tekort was aan verluchting en verlichting. Bij elke woning was echter een tuin voorzien, wat om een luchtje te scheppen wel nodig was ...

Men ging slechts tot de bouw of de aankoop van een woning over, indien er een opdracht was, die een waarborg kon geven van 7 t.h. van

◀ Elza De Buyser, met helemaal achteraan de verdwenen Cité door Louis De Naeyer gebouwd (Verzameling Elza De Buyser).

Mevrouw Jockmans-Van Migro en mevrouw Van Migro-De Buyser, met rechts de huizen van "de Cité" (Verzameling Elza De Buyser).

28. Ontstaan en ontwikkeling van de Tuinwijk op de "Hoge Heide" te Willebroek, door E. Van Thielen. Studieproject tot het bekomen van het diploma van architect, Hasselt, 1982.

het te betalen bedrag. Als proef bouwde men 50 à 100 woningen, die men onder de genoemde voorwaarden ter beschikking stelde van de arbeiders, die daardoor op een boogscheut van de fabriek woonden.

De intrest van de geleende, nog niet vereffende schuld, werd aan de Spaarkas overgemaakt. Het resterende deel van de huur diende als aflossing.

De kandidaat-huurders konden zich kenbaar maken, mede met de wensen die zij stelden, qua inrichting van de woning. Het al dan niet aanvaarden werd later door een kommissie van de fabriek beslecht, die uit werknemers, meestergasten en bedienden bestond.

Als voorbeeld (in 1886) was er een huis dat een waarde van 1.000,-F vertegenwoordigde. Hij die binnen de 18 jaar eigenaar wou worden van dit huis, diende jaarlijks 112,-F huishuur te betalen, in de veronderstelling dat 3 t.h. intrest aan de Spaarkas werd uitgekeerd.

In een "Aan de Werklieden der Societeit De Naeyer & Cie" (29) gericht schrijven, werd dit aan de hand van de hiernavermelde cijfers medegedeeld :

Huis van 1600 franken

waarvoor men 7%, dat is 112 fr. 's jaars, betaalt.

— Uit te keeren interest 3% —

Tijdstippen	Jaarlijksche betalingen	SOMMEN dienende tot uitkeering van den INTEREST	SOMMEN dienende tot AFKORTING	Afgekorte sommen	Som welke te betalen blijft
1 ^{ste} jaar	112	48	61	61	1536
2 ^{de} "	112	46.08	65.92	129.92	1470.88
3 ^{de} "	112	44.10	67.90	197.82	1402.18
4 ^{de} "	112	42.06	69.91	267.76	1332.24
5 ^{de} "	112	39.96	72.04	339.80	1260.20
6 ^{de} "	112	37.80	74.20	414.00	1186.00
7 ^{de} "	112	35.48	76.52	490.42	1109.58
8 ^{ste} "	112	33.27	78.73	569.15	1030.85
9 ^{de} "	112	30.92	81.08	650.23	949.77
10 ^{de} "	112	28.49	83.51	733.74	866.26
11 ^{de} "	112	25.98	86.02	819.76	780.24
12 ^{de} "	112	23.40	88.60	908.36	691.64
13 ^{de} "	112	20.74	91.26	999.62	600.38
14 ^{de} "	112	18.00	94.00	1093.62	506.38
15 ^{de} "	112	15.18	96.82	1190.44	409.56
16 ^{de} "	112	12.27	99.73	1290.00	309.83
17 ^{de} "	112	9.29	102.71	1392.88	207.12
18 ^{de} "	112	6.21	105.79	1498.67	101.33
19 ^{de} "	104.36	3.03	101.33	1600.00	—

Louis De Naeyer wilde, door dit initiatief, het lot van de arbeiders verbeteren.

Hij realiseerde van 1863 tot 1898 nagaande woningen (30) :

1. Groep "La Cité", 22 woningen gebouwd in 1865 en 1866.
2. Groep "rue de l'Industrie", 46 woningen gebouwd in 1872 en 1882.
3. Groep "rue de l'Industrie", 25 woningen gebouwd in 1870.
4. Groep "Molenberg", 9 woningen gebouwd in 1871.
5. Groep "rue de l'Épargne en place de Grimberghe", 52 woningen gebouwd in 1886 en 1887.
6. Groep "le long du Canal", 6 woningen gebouwd in 1863
7. Groep "rue Nonnenvyver", 26 woningen gebouwd in 1875.
8. Groep "rue de Termonde", 44 woningen eigendom van de "Société anonyme pour la construction de maisons ouvrières".
9. Groep "boulevard des Travailleurs", 58 woningen gebouwd in 1898 en 1899; 38 woningen in opbouw zijn eigendom van de S.A.
10. Groep "rue des Anguilles", eigendom van de S.A.; 24 gebouwde woningen zijn in 1893 aangekocht.
11. Groep "la rue de la Station", eigendom van de S.A.; 9 gebouwde woningen zijn in 1891 aangekocht.

Na de eerste wereldoorlog kregen we een heel ander beeld.

Het socialistisch gemeentebestuur, met aan het hoofd de vroegere werknemer bij De Naeyer, de genaamde August Van Landeghem, nam alle initiatieven qua woningbouw over, ook al had de firma De Naeyer in die tijd nog een wedstrijd voor twee woninggroepen uitgeschreven, namelijk één in de Overwinningsstraat en één langs het kanaal gelegen.

F. Bodson, die in de jury van deze wedstrijd zetelde, noemde Louis De Naeyer een groot industrieel en een even zo groot filantroop. Hij vergeleek hem zelfs met Krupp in Duitsland en met Sir Lever in Engeland (31). Een misschien wel grote overschatting, al dient gezegd dat Louis De Naeyer zijn sociale functie als werkgever begreep.

Volksopvoeding

Dat Louis De Naeyer alles op alles heeft gezet, teneinde de ongeletterdheid van zijn tijdgenoten en medewerkers, tot het strikte minimum te beperken, blijkt duidelijk, zowel uit de bibliotheek die hij stichtte, als uit de dag- en avondcursussen waarmee men van start ging, en die als voornaamste bedoeling hadden, de beroepskennis ook technisch te verruimen.

Ook voor muziek had hij meer dan een boontje over.

Namen als die van een Constantin Bender, een Josse Clymans en zelfs van een Peter Benoit, waren er tijdens die jaren nooit uit de lucht.

Verwonderlijk was dat niet, als men weet dat de jonge werknemers, die zich tijdens de vrije zondagen kandidaat stelden voor de muziekleergangen in de fabriek en later bedrijvig werden in de Kon. Harmonie Ste-

---

29. Notice & Renseignements sur les Initiatives Ouvrières des Etablissements De Naeyer & Cie, Bruxelles, 1900.

30. Id., blz 29 en 30.

WILLEBROECK. - Chateau de Naeyer.

Edit. Thomas Baggerman.

Cecilia (32), profijt konden halen uit hun op de muziek verliefdzijn, vermits ze daardoor in aanmerking kwamen voor om het even welke bevordering in de fabriek, waar de posten van ploegbaas en brigadier hen voorbehouden waren.

Groot figuur in dit "verhaal" is Josse Clymans, die ondermeer de in 1868 ontstane harmonie "De jonge werklieden van de firma De Naeyer" dirigeerde.

Deze muziekvereniging speelde veelal in het prachtige park, met z'n mooie lanen en de grote vijver. Een fris geheel dat later met een "kalkberg" werd opgevulld, van waarop men een enig mooi uitzicht op Willebroek had. Het kasteel van Louis De Naeyer, werd aansluitend bij dit park, rond 1890 gebouwd. Het diende in 1958 de plaats te ruimen voor de toen broodnodige expansie.

Josse Clymans werd op 16 januari 1866, als zesde telg van een gezin dat uiteindelijk zeven kinderen zou tellen, in een huis van Louis De Naeyer, in de Faubourg-St.-Antoine geboren. Zijn ouders waren doodeenvoudige mensen. Zijn moeder was ongeletterd.

Op 16 april 1877, op 10-jarige leeftijd, trok hij samen met z'n vader de fabriekspoort binnen, waar hij tot 31 december 1920 in dienst zou blijven.

Josse Clymans werd echter naar de muziekschool van de fabriek gestuurd, van waaruit hij naar de harmonie "De jonge werklieden van de firma De Naeyer" werd overgeheveld, die onder de leiding stond van Constantin Bender, een tijdgenoot van Louis De Naeyer, die één jaar voor zijn "werkgever" geboren werd, en net als deze, in 1902 overleed (33).

Reeds in 1884 was Josse Clymans lesgever aan deze muziekschool. Hij studeerde, dank zij Louis De Naeyer, van 1884 tot 1889 aan de Vlaamse Muziekschool van Peter Benoit te Antwerpen, die hem later zijn beste leerling zou noemen.

Via een interview dat Het Laatste Nieuws in 1937 met Josse Clymans voerde (34), vernemen wij dat hij toen, op 10-jarige leeftijd, mede als kostwinnaar "... in den dienst trad van de groote plaatselijke papierfabriek, die onder leiding van de heer Bender, over een uitstekende muziekvereniging beschikte".

---

31. La Cité, april 1922, blz 86, 87 en 88.

32. Open Venster op de Josse Clymanskring, Kontich, 1984.

33. Constantin Bender werd op 12 november 1926 te Sint-Niklaas geboren. Hij werd trommelaar bij het 10de Linie op amper 15-jarige leeftijd. In 1848 werd hij er muzikant. In 1849 ging hij over naar het 1ste Linie als soloklarinettist. In 1880 werd hij kapelmeester bij het 1ste Regiment Grenadiers. Nadat hij in 1892 inspekteur van de militaire muziek was geworden, ging hij op 8 december 1897 op rust. Hij was de zoon van Jacques Bender en de oudere broer van Jean-Valentin. Hij overleed te Sint-Gillis op 26 juli 1902 (Van trompetsignaal tot muziekkapel, door F.Pieters, Kortrijk, 1982).

34. Het Laatste Nieuws, rubriek Het Muziekleven, art. van J.Hadermann, Brussel, 22 maart 1937.

verdrong, zich in stilte rond de bebloemde kiosk schaarde en er de gouden klanken om zo te zeggen opdronk die Josse Clymans uit de saxofoon haalde" (36).

Josse Clymans schreef later, toen op 17 september 1905 het gedenkteken Louis De Naeyer werd onthuld, de muziek (naar een tekst van Raf Verhulst), die door meer dan 1.000 uitvoerders werd opgevoerd. Hij overleed op 1 augustus 1942 in zijn woning, in de Stationsstraat 48 te Willebroek, in volle oorlogstijd.

De politicus

Louis De Naeyer heeft zich de eerste jaren volledig aan de ontwikkeling van zijn firma gewijd. Het is pas na zijn huwelijk in 1866, dat hij het leven van ter plekke, ook met de ogen van een politicus begon te volgen.

Op 30 augustus 1866 werd hij raadslid gekozen en op 31 december 1875 als schepen benoemd, al had hij voordien, gedurende veel jaren, als dienstdoende schepen gezeteld.

Hij ging, zoals van meetafaan blijkt, zeer sterk van start. Hij had in wezen weinig of geen tegenstand, vermits zijn groot voorganger, Henri Van Berchem, al jaren uit de running was.

In 1866, onder het burgemeesterschap van J.B.Mertens, werd er door toedoen van het gemeentebetuur, teneinde de cholera te bestrijden, achter de kloostertuin een lazaret opgericht, waarvoor Louis De Naeyer metsers en timmerlieden, alsmede het nodige bouw materiaal had gezonden.

Hij liet zich op 15 november 1866 reeds voordragen voor het ambt van schepen, dat echter naar Jean Joseph Suykens zou gaan, een landbouwer die sinds 1860 als raadslid en sedert 1863 als schepen zetelde. Hij trok aan het kortste eind, ondanks de mededeling dat hij "... ondanks het feit dat hij amper één jaar in de gemeenteraad zetelde, de nodige kwaliteiten in zich droeg, die nodig waren om de functie van schepen uit te oefenen" (37).

Op 15 januari 1867 werd J.B.Mertens, winkelier van beroep, als burgemeester van Willebroek beëdigd. Hij zou dat blijven tot in 1872. J.B.Mertens, de winkelier, leerde Louis De Naeyer, de nijveraar als politicus kennen, die het ondermeer, tijdens de gemeenteraad van 16 september 1870 gedaan kreeg dat door het almaardoor aangroeien van de bevolking "... en de buitengewone nijverheid, handel en scheepvaart in deze gemeente, die altijd-durende betrekkingen met in- en uitlandsche gemeenten veroorzaakten, en die de werkzaamheden van de gemeentesekretaris vermeerderden", de jaarwedde van zelfde gemeentesekretaris, die zijn schoonvader was, van 890 naar 1.000,-F werd gebracht (38).

Kwam dan, in de lente van 1871, na het overlijden van gemeentesekretaris Ed.Peeters, de benoeming van Cesar Peeters, kandidaat notaris,

---

35. Id.

36. Open Venster op Josse Clymanskring, Kontich, 1984.

37. Archief van de Provincie Antwerpen, bundel "Schepenen Willebroek".

38. Gemeente Archief Willebroek, notulen schepencollege.

De muziek trok mij aan, aldus Josse Clymans. Ik begon les te nemen. Mijn eerste instrument was hoorn. Het kon thuis, evenmin als de trom, genade vinden. Later kwam ik met een saxofoon voor de pinnen, en die mocht blijven.

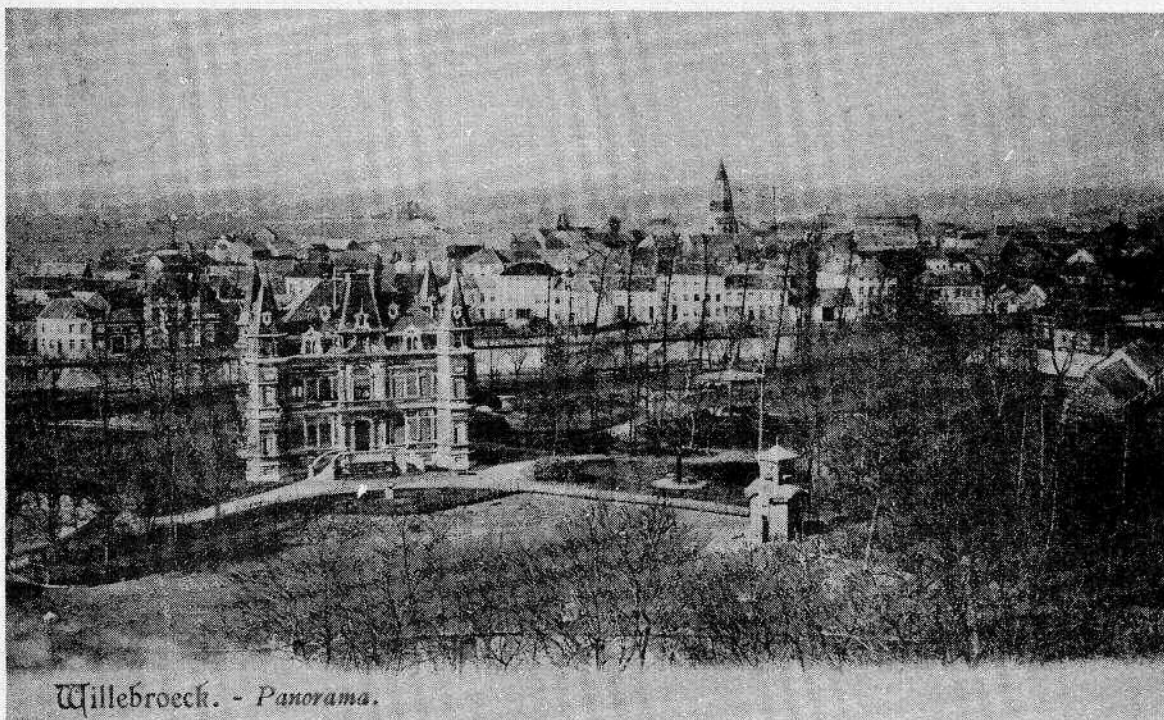
Constantin Bender had inmiddels Josse Clymans' talent opgemerkt. Hij kreeg, onder diens toezicht, een leidende rol te vervullen in het muziekcorps van de fabriek.

Constantin Bender was zeer bevriend met Peter Benoit, die vrij regelmatig naar Willebroek kwam, om er de concerten bij te wonen. Peter Benoit had op het kasteel van Louis De Naeyer zijn eigen kamer, die hij trouwens veelvuldig gebruikt heeft.

Josse Clymans werd later de lieveling van de meester. Hij kreeg 5 jaar lang les van hem. Hij kwam, na zijn studies te hebben voltooid, naar Willebroek terug, om er de rest van zijn leven in dienst van de fabriek De Naeyer te blijven, ook al diende hij zich daar met niks anders dan met de muziek bezig te houden.

Wij herinneren ons, aldus J.Hadermann in *Het Laatste Nieuws*, de schoone concerten van voor den oorlog, "toen de menschen van heinde en verre naar het kasteelpark van Willebroek trokken, om er de avondfeesten bij te wonen, toen de groote fontein haar ruischende waterpluim liet wuiven en de bezoekers waren toegelaten op de belvédère, dat het heele rivierlandschap beheerschte" (35).

De triomfen die hij als dirigent van de harmonie "De jonge werklieden van de firma De Naeyer" te Willebroek boekte, vonden hun oorsprong tijdens "... de vreedzame zomeravonden, wanneer de werkersbevolking zich de zaterdag, na de voltrokken weearbeid, in de lusttuin der papierfabriek

Willebroek rond 1900.

oud 25 jaren en schoonbroer van Louis De Naeyer, die zeven stemmen en de benoeming kreeg. Louis De Naeyer had zich onthouden. De andere kandidaat, Benoit Janssens, kreeg één stem achter zijn naam.

In 1872 was Louis Van den Broeck, J.B.Mertens als burgemeester opgevolgd. Louis De Naeyer werd tijdens datzelfde jaar, op 22 augustus, schepen gekozen, met een paar maand nadien reeds een eerste relletje.

Tijdens de raadszitting van 4 oktober 1872 werd, nadat de raadsleden de zaal hadden verlaten, door burgemeester Louis Van den Broeck en de twee eerst ingeschreven raadsleden op de lijst, Louis De Naeyer en Polycarpe Verdickt navergaderd over een schrijven aan het college, dat betrekking had op de feesten naar aanleiding van Willebroek Jaarmarkt. Louis De Naeyer vroeg de burgemeester uiteindelijk mededeling te willen doen aan het college van de brief die "door den president en sekretaris eener commissie", aan het college werd gericht. Nadat de sekretaris voorlezing had gedaan, verklaarde de burgemeester dat hij, vooraleer een antwoord te geven, de kwestie zou bestuderen.

Louis De Naeyer noemde de zaak hoogdringend, daar naar zijn zeggen, door het uitblijven van antwoord, de voorgestelde feesten wel eens in het water zouden kunnen vallen.

De burgemeester bleef sprakeloos. "Hij expliqueert zich niet en geeft geen antwoord", waarna Louis De Naeyer en Polycarpe Verdickt besluiten, de gevraagde toelating tot het inrichten der feesten te verlenen en "goed te keuren het plakkaat der feesten dat bij den brief der commissie gevoegd is" (39).

Louis De Naeyer, die in Polycarpe Verdickt blijkbaar een bondgenoot zag, zetelt vanaf dat ogenblik als dienstdoende schepen in het college.

In zitting van 26 oktober 1872 wordt lezing gegeven van de brief die op 21 oktober, door de heer ontvanger van de registratie te Puurs, aan het college van burgemeester en schepenen werd overgemaakt, en waarin gezegd wordt "om hem bij omgaande te doen kennen, ja dan neen, of de feesten en prijskampen, aangekondigd door drie verschillende plakkaarten, ingericht zijn onder de leiding van het gemeentebestuur".

In het ontwerp van brief dat werd opgemaakt, werd melding gemaakt, zowel van de onder impuls van Louis De Naeyer en Polycarpe Verdickt op 4 oktober 1873 genomen beslissing, als van deze van de gemeenteraad van 10 oktober 1873, waarin een som van 600,-F werd voorzien als gemeentelijke tussenkomst. Zowel Louis De Naeyer als Polycarpe Verdickt keurden de inhoud goed. Doordat burgemeester Van den Broeck weigerde hem te tekenen, kon hij niet worden verzonden.

De feesten gingen evenwel door.

In 1873 ontvouwt Louis De Naeyer zijn gezondheids- en nutwerken, zowel in de kom van de gemeente, als in Klein-Willebroek.

Men voelt aan dat hij in opmars is, en meermaals in konflikt komt met de burgemeester. Hij weet dat hij kan rekenen op Polycarpe Verdickt, die zijn bondgenoot is, en op zijn schoonbroer, gemeentesekretaris Cesar Peeters.

Tijdens de zitting van het schepencollege, van 5 april 1875 volgt er een nieuw incident.

Bij de meldingen, aldus de notulen van het schepencollege, dat de vraag voor dry woningen te mogen opbouwen, gedaan door de heer Jos Baeyens, in zitting van 8 februari jl., met eenparige stemmen verworpen was, merkte de voorzitter op dat hij tegen die vraag niet gestemd had.

Louis De Naeyer zegt zeker te zijn van die eenparigheid. Als bewijs haalt hij aan dat de voorzitter de brief ondertekend heeft, waarna de gemeentesekretaris kennis geeft aan de betrokkene, van de door het schepencollege met eenparige stemmen genomen beslissing.

De burgemeester blijft bij het feit de bewuste brief niet te hebben getekend, waarop de gemeentesekretaris het correspondentieboek toont, waarin zich de door de voorzitter ondertekende brief bevindt.

Burgemeester Louis Van den Broeck bevindt zich op glad ijs. Het valt hem moeilijk te reageren.

Louis De Naeyer wordt op 31 december 1875 schepen benoemd en op 20 januari 1876 beëdigd.

Tijdens de prijsuitdeling op 31 augustus 1879, in volle schoolstrijd, voert hij het woord als schepen "doende de functie van burgemeester".

Vooraf de katholieken reageren bitsig op die rede. Ze vragen dat men de gemeentescholen zal ontvluchten "... want de wet is slecht en goddeloos : de deugdzaamheid der schoolmeesters, de goede wil van de gemeenteraad, de schoonste beloften kunnen daar niets aan veranderen" (40).

Tijdens de zitting van de gemeenteraad van 3 januari 1882 is schepen Louis De Naeyer dd. burgemeester en voorzitter van de gemeenteraad. J.P.Verdict is schepen en Désiré Lamot dd. schepen. Als raadsleden zetelen August de Maeyer, Jacques Cools, L.Mertens, August Vleminckx, Eg.Coomans, August Thomas, Jos Thijs en Edmond Janssens. De raad krijgt als opdracht om in de opvolging van Cesar Peeters - schoonbroer van Louis De Naeyer - te voorzien en een nieuwe gemeentesekretaris aan te duiden. Er zijn vijf kandidaten : Jules Pauwels uit Boom, Guillaume Vleminckx, Joseph Lettani, Alphonse Vertongen en Nicolas Vertongen, allen uit Willebroek.

Nadat de raadsleden August Vleminckx en Edmond Janssens, die bloedverwanten van twee kandidaten zijn, zich hebben teruggetrokken, volgt de stemming. Alphonse Vertongen en Nicolas Vertongen behalen elk 4 stemmen. Joseph Lettani, die één stem achter zijn naam krijgt, komt niet in aanmerking.

Een raadslid is "... van geweten dat bij gelijkheid van stemmen, de oudste der kandidaten gekozen is", wat door de dd. burgemeester Louis De Naeyer betwist wordt. Hij is van mening dat in dit geval tot ballotering moet worden overgegaan.

Na veel over en weer gepraat en op aandringen van de dd. schepen Désiré Lamot, stemt de voorzitter er toe in "... om de kwestie te laten bestuderen en de zaak naar volgende zitting te verschuiven" (41).

Een goeie drie weken later, op 27 januari 1882 vergadert de gemeenteraad opnieuw, met ondermeer zelfde punt op de agenda. Er zijn 7 raadsleden aanwezig. Dienstdoende schepen Lamot ontbreekt, samen met de raadsleden L.Mertens, August Vleminckx (die tijdens de vorige zitting een familielid onder de kandidaten had) en Jos Thijs. Er wordt "met algemene

---

39. Gemeente Archief Willebroek, notulen schepencollege.

40. Antwoord op de redevoering afgelezen door M.L.De Naeyer, Schepen, doende de functie van burgemeester der gemeente Willebroeck, ter gelegenheid der Prijsuitdeling den 31 augusti 1879. Mechelen, Drukk. E.-E. Van Velsen, 1879.

41. Gemeente Archief Willebroek, notulen gemeenteraad.

afgek. 22.6.1907

Op ledend den 6de Juni achtien
honderd zes en negentig, is voor ons A. Janssens,
lid des Bestendige Deputatie des Provincieraad,
daartoe afgevaardigd door den Gouverneur des
provincie Antwerpen, verschenend de heer De
Mayer, Karel Lodewijk, Burgemeester der ge-
meente Willebroeck, en heeft in onze handen eed
afgelegd voorschreven bij art. 1 der wet van
1 Juli 1860, luidende als volgt:

- " Ik zweer getrouwheid aan den Koning,
- " Gehoorzaamheid aan de Grondwet en
- " Aan de wetten van het Belgisch volk."

39.
84882

Na dit hebben wij den gezegden heer De
Mayer in zijne bediening aangesteld verklaard.
Jaarwage f. 300

Antwerpen, dag, maand en jaar als boven.

A. Janssens

Geboekt te effecten, van blad zonder verzen-
ding, den achtiensten Juny 1896 Boek 4 18 blad 83
v. van 5 ontvanger twee franken vijftig centimes
De Ontvanger

2.50

Ontvanger

overeenkomst der leden besloten tot ballotering over te gaan", waarna de liberaal Edmond Janssens de zaal verlaat. De uitslag van de geheime stemming laat geen twijfel. Nicolas Vertongen, ambtenaar bij het gemeentebestuur bekomt 5 stemmen. Er is één wit briefje.

Louis De Naeyer heeft zijn slag thuisgehaald. De beambte die hij en zijn schoonbroer hadden voorgesteld, heeft het uiteindelijk gehaald. Hij wil evenwel meer. Hij is gedurende enkele jaren dienstdoende burgemeester geweest. Hij is in 1885 samen met Désiré Lamot en August De Maeyer, kandidaat-burgemeester.

Op 5 maart 1885 is het zo ver. Hij legt die dag, in handen van de gouverneur, de grondwettelijke eed af. Hij zal burgemeester blijven tot aan zijn dood. De gemeenteraad van 4 september 1901 was de laatste die hij leidde. Het voorzitterschap van de vier daaropvolgende zittingen, werd aan schepen Désiré Lamot toevertrouwd ...

De verdere opgang van de fabriek

Inmiddels was het met de nijverheid ter plekke almaardoor crescendo gegaan.

In 1877 gewaagde men van "de papierfabriek die alsdan in een bloeiende toestand verkeerde". In 1880 is men in volle werking aan "den nieuwen ijzerenweg van Antwerpen naar Brussel en in 1888 zijn de fabrieken van papier en vervaardiging van stoomketels door de maatschappij De Naeyer en Cie nog altijd aan uitbreiding toe. Ze stelden toen, aldus de notulen van het schepencollege van 3 september 1888, 1.400 mensen te werk, waarvan de meesten in de door Louis De Naeyer gebouwde huizen woonden.

Dat er tijdens het "wordingsproces" van de fabrieken De Naeyer qua leefmilieu ook vragen werden gesteld, blijkt uit het onderzoek dat het gemeentebestuur van Willebroek, op vraag van de gouverneur, in 1878 liet ondernemen. Het gemeentebestuur, met Louis De Naeyer als schepen, was daarbij van oordeel dat wat de waters van de papierfabriek betreft "... de afleiding dezer, in alle geval moet kunnen geschieden, vermits de fabriek in het andere geval gedoemd zou zijn, haar fabricatie volledig te doen ophouden, ook al voelt het gemeentebestuur het niet als haar plicht de maatregelen te onderzoeken welke er zouden te nemen zijn om de werking te stremmen van een fabriek dat als een waar fortuin voor de gemeente moet beschouwd worden".

Het gemeentebestuur verklaarde, aansluitend daarbij "... geen klachten van schade welke gezegde waters zouden veroorzaken" ontvangen te hebben. Het voegde daar zelfs aan toe verzekerd te zijn dat "indien zulke klachten gedaan en gegrond bevonden wierden; de sociëteit De Naeyer & Cie gereed zou zijn die schade onmiddellijk te vergoeden" (42).

Dat zelfde "sociëteit" tijdens die jaren almaardoor uitbreiden wou, blijkt ondermeer uit de machtiging die door het schepencollege op 29 februari 1890 werd verleend "... tot het daarstellen in deze gemeente, ter plaatse genaamd "De Donck", in de nabijheid van "den Kraag" eener fabriek tot vervaardiging van zwavelzuur, zoutzuur en zwavelzure soda".

De fabriek is in expansie, dat is duidelijk, al dient gezegd dat Louis De Naeyer, parallel daarmee, door ten behoeve van de werklieden ondermeer woningen te bouwen, die tegen relatief lage prijs werden verhuurd, een

---

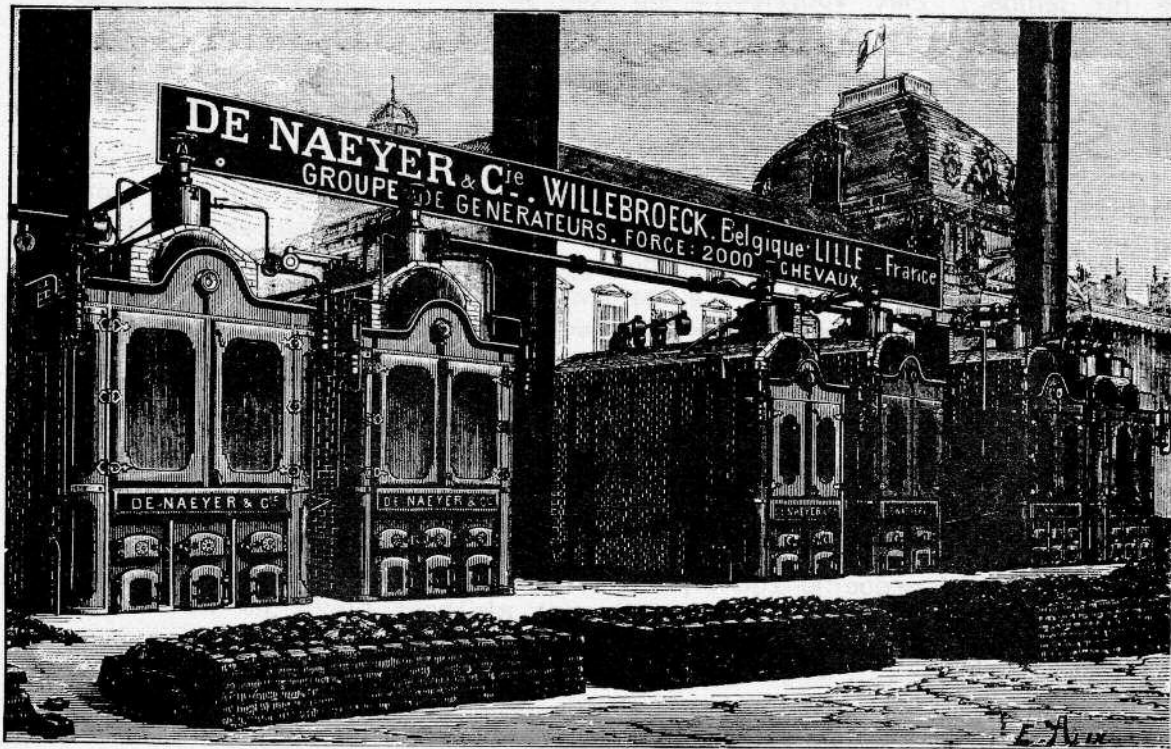
42. Archief van de Provincie Antwerpen, "Hinderlijke gestichten".

hechte band tussen bedrijf en arbeider beoogde, ook al trachtte hij anderzijds een dam op te werpen tegen het in Willebroek opmarsjerende socialisme.

Louis De Neyer bestreed het van meetafaan. Hij kon niet dulden dat zijn arbeiders bij socialistische organisaties waren aangesloten, contact opnamen met gekende socialisten of socialistische dagbladen lazen.

De arbeiders van hun kant wensten de onafhankelijkheid en de vrijheid die nodig waren om voor het eigen levensonderhoud en voor een degelijke huisvesting in te staan. Zij voelden zich al te sterk aangewezen op een woning of de bij de fabriek aanleunende winkel. Bovendien waren er tal van klachten omtrent het brutaal optreden van sommige meestergasten en het boetestelsel dat werd toegepast.

Wereldtentoonstelling te Parijs (1889).

Toen begin januari 1892 op het loon van bepaalde arbeiders een aftrok van 20 t.h. werd toegepast, werd het werk prompt neergelegd.

Louis De Neyer wees alle onderhandelingen met de stakende ketelmakers van de hand. Weekblad "De Werker" verweet hem dat hij de arbeiders ontsloeg, om reden dat ze zich aansloten bij andere dan liberale verenigingen. De druk op de familie der stakers werd langsom groter. Nadat bedreigd werd alle familieleden van stakende arbeiders te ontslaan, bloedde de staking, die eerder van korte duur was geweest, na enkele dagen dood. Ook het syndikaat ging ten onder. Het zou pas in 1895 herleven (43).

In 1893 was "de vervaardiging van papier en onontploffbare stoomketels", de hoofdnijverheid in de gemeente. Ze nam, naar zeggen van de notulen van het schepencollege van 28 september 1893, in uitbreiding toe. Ze verschaftte werk aan ongeveer 1.750 werklieden.

Een jaar later, in 1894, werden er ongeveer 2.000 werklieden genoteerd. Ook in 1896 was er van uitbreiding sprake. In de notulen van zelfde schepencollege werd na de zitting van 31 december 1897 verklaard dat "... het aantal nieuwe werkmanswoningen, welke aan alle zijden van de gemeente oprijzen", tot maatstaf kunnen dienen van de weelderige staat van de lokale nijverheid.

Dat Louis De Naeyer behept was om de stenen die nodig waren voor de werkmanswoningen die hij bouwde, in een door hem geleide onderneming te maken, bleek uit het proces-verbaal dat op 17 september 1898 werd afgesloten en waarbij toelating werd verstrekt tot het oprichten van een steenbakkerij, "gelegen in deze gemeente, Wijk B, n^o224e".

Die fabriek is er, om welke reden dan ook, nooit gekomen. Waarschijnlijk had Louis De Naeyer het voor een keer te groot gezien.

Dat hij tijdens de meest diverse tentoonstellingen zijn firma "verkochte", blijkt uit de aanwezigheid van De Naeyer & Cie uit Willebroek op expo's in Amsterdam (1877), Parijs (1878), Amsterdam (1883), Nice (1884), Antwerpen (1885), Oostende (1886), Brussel (1888), Antwerpen (1894), Lyon (1894) en Bordeaux (1895), waar telkens tal van onderscheidingen werden behaald.

Uitschieter van formaat in dit exporijtje, was de Wereldtentoonstelling van Parijs in 1889, waar de stand van de firma De Naeyer uit een bijna volledig in werking zijnde papierfabriek bestond, met middenin een piramide gevormd uit tal van rollen papier. Daartussen werkten een vijftiental jonge Vlaamse meisjes, die in korte rok en met blote armen, voor die tijd uiterst modern waren gekleed (44).

Dat Louis De Naeyer, na de Wereldtentoonstelling te Parijs, ook uitbreiding nam in la douce France, blijkt uit het feit dat hij in 1890 de bouw aanvatte van een papierfabriek te Prouvy-Thiant, al zou hij nadien nog meerdere fabrieken voor eigen of voor vreemde rekening bouwen in ondermeer Duitsland, Oostenrijk, Rusland, Engeland, Spanje en Zuid-Amerika (45).

Overlijden in 1902

Louis De Naeyer, die door De Nieuwe Gazet (46) een der edelste zonen van het land werd genoemd "... die niet alleen zijn groote geestesgaven aanwendde om de Belgische papiernijverheid aan de spits van alle andere te zetten, maar die tevens zijn gansche leven blijk gaf van edele gevoelens en ware menschenliefde", overleed op 16 februari 1902 in zijn woning te Willebroek.

Zijn schoonbroers Americ en Georges Peeters waren getuige van het heengaan van Louis De Naeyer, "... nijveraar, Burgemeester van deze gemeente, Commandeur der Leopoldsorde, vereerd met het burgerlijk kruis

---

43. De ketelmakers in staking bij De Naeyer (januari 1892), Ons Klein-Brabant, september 1976.

44. Willebroekse Kronieken, 1984-3. Het Burgerlijk Gods- en Gasthuis "Hospice Louis De Naeyer", door Fr.Verbraeck. Willebroek, 1984.

45. Huldealbum Louis De Naeyer. Willebroek, 1960.

46. De Nieuwe Gazet aan hare lezers te Willebroek, 17 september 1905.

Royaume de Belgique.
Province d'Anvers
Commune de Willebroeck.

Willebroeck, 16 Février 1902.

Monsieur le Gouverneur,

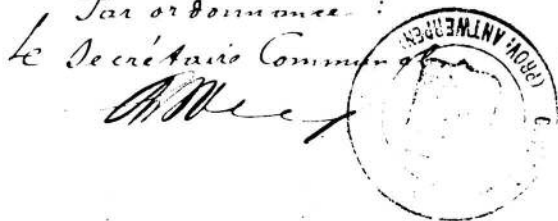
Un malheur irréparable frappe notre
Commune.

Notre bien aimé Bourgmestre, Monsieur
De Naeyer, vient d'être hélévé à notre
affectation. Nous nous faisons un devoir
de vous donner connaissance de ce triste
événement.

Veuillez agréer, Monsieur le Gouverneur,
l'expression de nos sentiments les plus
distingués.

L'Échevin f.f. de Bourgmestre.

Par ordonnance:
Le Secrétaire Communal

De Naeyer

A. Monsieur le Gouverneur de la Province d'Anvers

van eerste klas, Commandeur van het orde van het Erelegioen, Ridder van het orde van Frans Jozef van Oostenrijk en Ridder van het orde van Isabella de Catholieke" (47).

Zijn dood kreeg veel aandacht, zowel in eigen land als in Frankrijk, Spanje en Zuid-Amerika.

Het Handelsblad (48) noemde hem "... een der bijzonderste figuren van de Belgische nijverheidswereld, die als volksvriend en beschermer der arbeiders, ver over de grenzen van ons land bekend was".

Over de begrafenisplechtigheid schreef zelfde krant, op 20 februari 1902 het volgende :

"De lijkplechtigheden van M.Louis De Naeyer hadden deze morgend plaats, ten 11 ure.

Bijzondere treinen hebben talrijke vrienden en belangstellenden aangebracht.

Het lijk rustte in de billardzaal van het kasteel, in rouwkapel herschappen.

M.Boucher, volksvertegenwoordiger in Frankrijk, oud-minister van koophandel, die over eenige jaren onze stad bezocht en ter wiens eere M.De Naeyer een groot banket gaf op zijn kasteel, woonde de lijkplechtigheid bij.

Mev.De Naeyer had overigens nog telegrammen van deelneming ontvangen van M. de Smet de Naeyer, minister-voorzitter, van den Franschen gezant te St.-Petersburg, markies de Montebello, persoonlijk vriend van de overledene, en van Mev. de markiezin de Montebello.

Voor de lijkbaar werden lijkreden uitgesproken : door M. Georges Gits, in naam van den beheerraad der fabriek; door MM. Solvay, Bergé, vader, Stein, ingenieur van de fabriek, en door den voorzitter van het Syndicaat der Papierhandelaars.

Eene deputatie van kinderen der Kribben kwam voor het lijk een vaarwel opzeggen.

Geen troepen waren aanwezig om de militaire eer te bewijzen.

Het baarkleed werd gehouden door de heeren Gits, Solvay, Picard, baron de Grimberghe, Van Gueldre, Lamot, eerste schepen, en Lloyd, eigenaar van "Lloyds Newspaper".

De lijkstoet werd geopend door het muziekkorps van de fabriek, de kinderen der scholen en de 300 kinderen uit de kribben door Mev. De Naeyer gesticht.

De plechtigheid was diep aandoenlijk.

Op heel den doortocht hingen overal vlaggen halftop, en de brandende lantaarns waren met rouwfloers omhangen.

De werklieden vormden de haag en droegen de ontelbare kronen.

In de kerk, die veel te klein was om zulke groote massa volk te bevatten, kon de lijkdienst slechts door een gedeelte der toegestroomde vrienden en bekenden bijgevoerd worden" (49).

---

47. Burgerlijke stand Willebroek, overlijdensakte.

48. A la Mémoire de Louis De Naeyer, industriël, Antwerpen 1902.

49. A la Mémoire de Louis De Naeyer, industriël, Antwerpen, 1902

Het "Aankondigingsblad" van Boom (23 februari 1902) noemde hem "... een koning in de nijverheid en in de menschlievende instellingen" die om die reden een koninklijke begrafenis waardig was geweest.

De "Gazette van Dendermonde" (23 februari 1902) noemde "... de dood van zulk een edel mensch een groot verlies voor zijn leger werklieden en voor de nationale nijverheid.

Zelfs een anonieme dichter waagde het zijn leedwezen uit te drukken in "Bij den dood des Heeren Lodewijk De Naeyer, burgemeester van Willebroeck" :

I.

Gij buigt, o Willebroeck, het hoofd,
Gij buigt vol weemoed 't hoofd
De dood heeft uwen schat geroofd,
Uw helderst licht gedoofd.

'k Begrijp het grievend harteleed,
Dat op uw trekken spreekt;
'k versta den droeven wanhoopskreet,
Die uit uw' boezem breekt.

Uw groote, brave nijveraar,
Uw vader is niet meer:
Als lood is u het denkbeeld zwaar:
Hij ging en keert niet weer!

Doch wat hij stichtte blijft bestaan;
Het doel waarvoor hij streed
Zal nimmer uit 't geheugen gaan,
Met 't goede dat hij deed.

II.

Hij bouwde scholen, ruim en schoon,
En kindertuin en weesgesticht
Zoo was men hem, bij 't stoflijk loon,
Nog 't geestesbrood verplicht.

De schoone kunsten spoorde hij aan
Met woord en milde gift;
Ook staat zijn naam op menig vaan
Geprent in gouden schrift.

Voor al de werkmans was zijn vriend;
Hij zorgde voor diens lot.
En wierd hij door elkeen bemind,
Voor hem was hij een god.

Geen wonder, trek de straten door
Van 't dorp, zoo uitgebreid,
Geen huisje of het vertoont een spoor
Van zijn liefdadigheid.

III.

De rouwvlag hangt halftop alom.
't Is stil in gansch het oord;
Alleen de klokken naar gebrom
Ontroert al wie het hoort.

Een onafzienbare, droeve stoet
Stapt langzaam, langzaam aan;
Hij wordt door duizenden gegroet,
Geschaard langsheên de baan.

Een berg van bloemen is zijn troon,
Gebouwd door arm en rijk;
Zo indrukwekkend groot en schoon
Was nooit een liefdeblijk.

Fanfaar- en harmoniegeweene
Lost kerkgezangen af;
Zoo trekt de brave en groote heên
Naar 't hem verwachtend graf.

De priester, innig aangedaan,
Voleindigt zijne taak,
En weder valt een zilte traan,
Van menig bleeke kaak.

Dan keert de menigt, nog ontsteld
Door 't uitgeweend verdriet,
Terug van 't aaklig doodenveld,
Waar zij den meester liet.

Rust zacht, De Naeyer, rust in vree
Gij aller beste vriend;
Zo zacht der liefde stille beê,
Een liefde, zoo verdiend. (50).

Onthulling van het gedenkteken

Kwam dan zaterdag 17 september 1905. Die dag kregen we de onthulling van het gedenkteken Louis De Naeyer, waarbij door Leon Schellekens, voorzitter van het uitvoerend komiteit, de "eendrachtige samenwerking van allen" werd gevraagd. Hij kon daarbij rekenen op een ere-comité onder voorzitterschap van E.Solvay, met als leden tal van industriëlen afkomstig uit Oostenrijk, Duitsland, Frankrijk, Nederland en Italië.

De plechtigheid werd door Minister van Nijverheid en Arbeid Francotte en Provinciegeoverneur Cogels geleid. Het gedenkteken werd door Vinçotte gebeeldhouwd. Er was de gelegenheidscantate, met woorden van Raf Verhulst, op muziek van Josse Clymans, die door 1.000 Willebroekenaars werd uitgevoerd.

Die dag was Willebroek in feest. Tal van straten en het merendeel der huizen waren versierd. In de onmiddellijke buurt van het station, waar speciale treinen uit Aalst, Mechelen en St.-Niklaas toekwamen, werd

Gemeente Willebroeck

— ZONDAG —
17 SEPTEMBER 1905

Onthulling van het Gedenkteeken
— LOUIS DE NAEYER —

- Voormiddag. — Algemeene versiering der straten en huizen.*
- Om 1 uur.** — *(In den omtrek der statie). Vorming van den stoet der scholen (2000 leerlingen) en der 75 plaatselijke kringen.*
- Om 1 1/2 ure.** — *Optocht naar den Mechelschen Steenweg.*
- Om 1 3/4 ure.** — *Ontvangst aan de standplaats van den Heer FRANCOTTE, Minister van Nijverheid en Arbeid, van den Heer COGELS, Gouverneur der provincie Antwerpen, en van de officieele genoodigden.*
- Om 2 ure.** —

Onthulling van het Gedenkteeken

JUBELZANG (1000 uitvoerders), gedicht door Rafaël Verhulst, getoonzet door Josse Clymans.

- Om 6 ure.** — *Algemeene verlichting der straten. Electriscbe verlichting van den Mechelschen Steenweg en der beide vaartdijken.*
- Om 7 ure.** — *Lichtstoet te water. Publiek Concert in het Park der Papierfabriek.*
- Om 8 ure.** — *Prachtig vuurwerk op de vaart, beneden het Sas.*

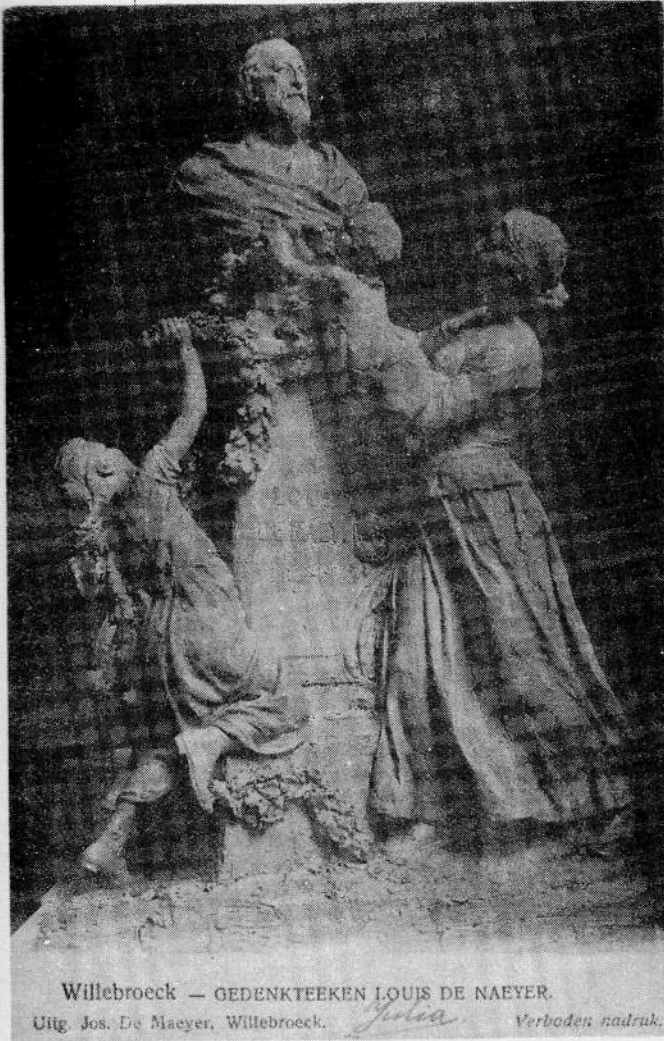

— SPECIALE AVONDTREINEN —

- Om 9.34 ure** naar AALST en DENDERMONDE, met stilstand te THISSELT, LONDERZEEL (Oost), LONDERZEEL (West), STEENHUFFEL, PEISEGEM, OPWYCK, BAERDEGEM, MOORSEL, AALST, HOFSTADE, GYSEGEM en AUDEGEM. Aankomst te DENDERMONDE om 11.5 u. Correspondentie te OPWYCK om 10.19 ure voor LEBBEKE-HEIZYDE, LEBBEKE en DENDERMONDE. Aankomst te DENDERMONDE om 10.37 ure.
- Om 9.51 ure** naar MECHELEN.
- Om 10.34 ure** naar ST-NIKLAAS, met stilstand te PUERS, BORNHEM en TEMSCHE.

Drukkerij F. Thomas-Baggerman, Willebroeck.

Uitnodiging tot de onthulling, gedrukt
door F. Thomas-Baggerman.

de stoet van de scholen (2.000 leerlingen) en van de 75 plaatselijke verenigingen gevormd, die ter hoogte van de Mechelsesteenweg werd opgevangen, waar de Jubelzang werd uitgevoerd...

Om 18 uur werd de Mechelsesteenweg, samen met beide oevers der vaart verlicht, waarna er een lichtstoet over het water trok.

Louis De Naeyer, de "top-industrieel", zoals hij door Frans Verbraeck wordt genoemd, kreeg een monument van formaat.

Ook al staat hij, met zijn rug naar de fabriek gekeerd, die hij gedurende tal van jaren beheerde, kan niet worden ontkend dat hij aan de industrialisatie van het Vaartland, zowel richting als gestalte gaf. Hij ging bij momenten te ver, vermits hij, met zijn gekend autoritair karakter, de behoeften van zijn medewerkers zelf dierf te bepalen.

Louis De Naeyer, die zijn sociale functie ten uitvoer wou brengen op een manier die vandaag de dag niet meer te volgen is, was geen industrie-kapitein, zoals Lodewijk De Raet het zou hebben gewild. Hij was, naar zeggen van ere-burgemeester Jan Van Winghe, tijdens de toespraak die hij naar aanleiding van 100 jaar De Naeyer hield, daarvoor te veel een produkt van zijn

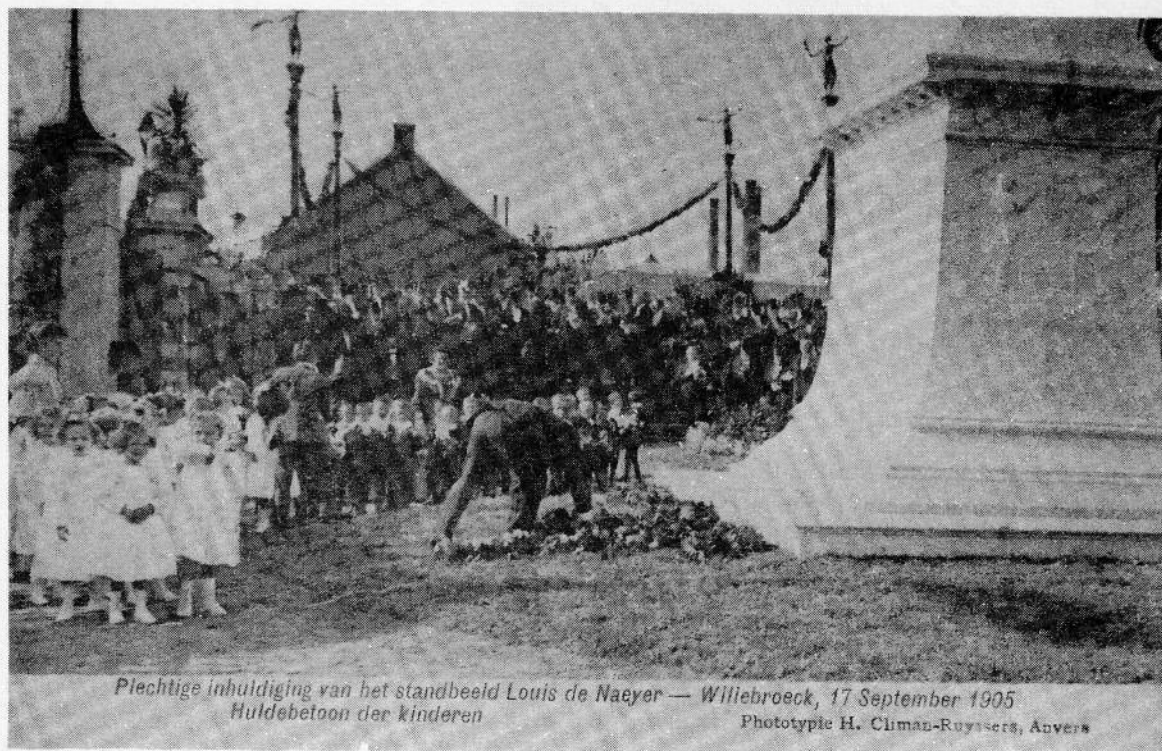
tijd, die kenmerkend was, én voor de Vlaamse economische minderheid, én voor de Franse stempel die op de intellectuelen, de burgerij en de technisch gevorderden drukte (51).

Louis De Naeyer bleef al bij al, tot op het einde van zijn leven, in zijn eigen visie geloven. Hij was een optimist met allure, een "vader" voor zijn werklieden en "de burgervader" waar met naar op zag.

Ondanks de vele contradicties die z'n leven hebben gekleurd, is hij, voor zij die later kwamen, en ook voor deze die de fabriek momenteel runnen, een pionier van formaat geweest, waar het industriële Vaartland, met Willebroek als centrum, zich van meetafaan heeft aan opgetrokken...

Karel De Decker

Willebroek, 11.12.1984.

50. A la Mémoire de Louis De Naeyer, industriël, Antwerpen, 1902.

51. Rede uitgesproken door burgemeester Jan Van Winghe, tijdens de plechtige feestzitting en uitreiking van eretekens ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van de Anciens Etablissements Louis De Naeyer in de feestzaal van deze firma, Willebroek, 1960.

WILLEBROEKSE KRONIEKEN

Uitgave van de

Werkgroep "Heemkunde - Geschiedenis - Leefmilieu"

van de

Gemeentelijke Culturele Raad

Reeds verschenen :

1983-1 : "Willebroek 800"-rede van Gouverneur Kinsbergen	50 fr.
*1984-1 : 450 jaar Sint-Niklaasgilde	50 fr.
*1984-2 : De Rupelschans	50 fr.
1984-3 : Het Burgerlijk Gods- en Gasthuis "Hospice Louis De Naeyer" te Willebroek (Deel II)	100 fr.
1985-1 : De Sint-Niklaaskerk van Willebroek	50 fr.
1985-2 : Louis De Naeyer, grondlegger van de industrialisatie in het Vaartland	50 fr.

In voorbereiding :

1985-3 : Vier uit het Vaartland	50 fr.
---------------------------------	--------

Verkrijgbaar op het gemeentehuis aan 50 fr. of 100 fr. per exemplaar, te vermeerderen met 25 fr. per exemplaar wanneer via de post moet worden toegezonden.

De stortingen daartoe dienen voorafgaandelijk te gebeuren op rekening nr. 091-0001201-66 van het Gemeentebestuur van Willebroek, met de melding van het verlangde nummer.

* Niet meer in voorraad.

Redaktieraad

Karel De Decker, Jos De Keersmaecker, Marcel Eeraerts,
Louis Van Beneden, Rony Van Mol en Jacques Wauters.

Willebroekse Kronieken

p.a. Gemeentehuis

2660 Willebroek

Tel. 03/886.22.66